

פרשת בלק

הקדמה לפרשת בלק

פרשת בלק מתרחשת כהמשך ישיר למסופר בפרשה הקודמת, פרשת חקת. בסיום הפרשה הקודמת נאמר: "וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרַחוּ". לאחר כיבוש ארצות סיחון ועוג, בני ישראל חונים סמוך לירדן ולארץ מואב ומתכוננים לקראת כניסתם לארץ ישראל. מואב נוכחו לדעת שעם ישראל נמנע עד כה מלכבוש את ארצם, שהרי עקפו ישראל בדרכם את ארצות אדום ומואב, וגם כאשר המואבים סירבו לאפשר להם לעבור בארצם לא כבשו אותה, כפי שעשו לסיחון ולעוג. ניתן לומר שהמואבים אף שמעו שעם ישראל נצטווה להימנע מלכבוש את ארצם, כפי שכותב הרמב"ן (במדבר כב, ג): "או ששמעו גם כן מניעת ה' שאמר להם 'אל תצר את מואב'..."

למרות זאת מואב חששו מפני בני ישראל, ובלק מלך מואב שכר את בלעם לקלל את ישראל, מתוך הבנה שבדרכי המלחמה הרגילות לא יוכל לגבור עליהם.

מקללה לברכה

פרשתנו מלמדת על המתרחש בימים אלה בארץ מואב, "מאחורי גבם" של ישראל, כשאומות העולם רוקמות מזימות שונות כלפינו והקב"ה באהבתו מציל אותנו מידם. שונה ההתמודדות שלנו עם אומות העולם בפרשה זו, מההתמודדויות שפגשנו בפרשת חקת, כפי שאומר הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 290): "חקת-בלק' הן זוג פרשיות של בירור השבונות כלפי הגוים: בפרשת 'חקת' נעשה בירור צבאי ובפרשת 'בלק', בירור עמוק ביותר של ענייננו, בירור רוחני. בלק ובלעם מנסים לפגוע בנו בדרך של קללה ומתברר להם כי כל קללה לא תוכל לפגוע בישראל, כי ישראל אינם נתונים תחת אותה חוקיות טבעית הרגילה אצל שאר העמים. פרשת בלק מפגישה אותנו עם אהבת ה' הגדולה לעם ישראל, שכן לא זו בלבד שהקב"ה הציל אותנו מקללות בלעם אלא גם הפך את הקללה לברכה, כנאמר בספר דברים (כג, ד-ו): "לֹא יָבֹא עֲמוּנֵי וּמוֹאָבֵי בְּקֶהֱלֹהּ... וְאִשֶׁר שָׁכַר עֲלֵיךָ אֶת בְּלַעַם בֶּן בְּעֹר מִפְּתוֹר אֲרָם נְהָרִים לְקַלְלֶךָ. וַיִּהְיֶה ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לְבִרְכָה כִּי אֶהְיֶה ה' אֱלֹהֶיךָ".

בברכות שיצאו מפיו של בלעם נפגוש שילוב של שבחים מופלאים לעם ישראל יחד עם יעודים גדולים ונבואות עתידיות - מניצחון ישראל על עמי כנען ועד ימות המשיח. שבחים ויעודים אלה נאמרים בהדרגה ומוסיפים אלה על אלה, כדברי הרמב"ן (במדבר כד, יד): "כי כל נבואותיו מוסיפות בעתידות..."

השבחים הגדולים הנאמרים על עם ישראל הם שבחים יסודיים ומהותיים, לא שבחים חיצוניים ושוליים. מדובר בבירורים עמוקים ומהותיים הנוגעים למעלתם של ישראל, לקשר בין ישראל לקב"ה ולתפקידם של ישראל בין האומות. נשתדל להביאם בפני תלמידינו בהבנה יסודית ומעמיקה ככל שניתן, ובכך נפגיש אותם עם יסודות המהות של עם ישראל הבאים לידי ביטוי בפסוקים אלה.

סיום הפרשה

בסופה של הפרשה מתואר חטאם של ישראל בשיטים - חטא של זנות עם בנות מואב ועבודה זרה - ובעקבותיו מעשה קנאותו של פינחס. כפי שנלמד, הרקע לחטא זה מהווה המשך ישיר לחלקה הראשון של הפרשה - לבלעם ולברכותיו. דרך החטא ותוצאותיו נלמד על קדושתם של ישראל ועל טיבה של הקנאות.

דמותו של בלעם הרשע

כיצד נגדיר את דמותו של בלעם הרשע לנו ולתלמידינו? מתוך פסוקי התורה ודברי חז"ל למדים אנו שבלעם לא היה אדם פשוט אלא אדם גדול. כבר בפרשת חקת פגשנו את בלעם אשר מכוח קללתו ניצח סיחון את מואב: "עַל בֶּן יִאמְרוּ הַמְּשָׁלִים בְּאוֹ חֶשְׁבוֹן" (במדבר כא, כז) - "שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו" (רש"י שם).

בתחילת פרשתנו בלק פונה אל בלעם ואומר לו (במדבר כב, ו): "...כִּי יִדְעֵתִי אֵת אֲשֶׁר תִּבְרָךְ מִבְּרָךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר וְיֵאָר", ומסביר רש"י (לפסוק ד) את סיבת פניית בלק דווקא לבלעם: "נבוא עליהם באדם שכוחו בפיו".

כמו כן, במסכת ברכות (ז ע"א) נאמר: "ויודע דעת עליון... מלמד שהיה [בלעם הרשע] יודע לבוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה" - ואף אחד אחר מבלעדיו אינו יכול לעמוד על זמן קצר זה ביממה. ומבאר הרצ"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 275):

"אנו נפגשים בכישרון אדיר של תפיסת הרע שבמציאות, ובזה בלעם הוא יחיד במינו בכל ההיסטוריה. ריבונו של עולם הוא טוב לכל, הוא הטוב והמיטיב, וטובו מתגלה בבריאה המלאה טוב, באופן כללי... רובא דרובא הוא תמיד מלא שפע טוב ה' לכל, ועם זה יש גם משפט, יש גיהנם... מוכרחת להיות גם איזו טיפה מרה. כך הוא סדר הבריאה מפני צורך המשפט..."

בפרוגרמה, בסדר היום, יחד עם מידת החסד, יש גם מידה של זעם... ולבלעם יש גדלות ענקית לתפוס את הרגע הקטן הזה, שהוא בטל ומבוטל בכל הטוב. הגאון העילאי הזה, זהו טבעו העצמי שהוא יודע לתפוס רגע זה... להיאחזו ברגע זה כדי לקלל".

בנוסף, על הפסוק "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה" (דברים לד, י) אומר המדרש (במדבר רבה יד, כ): "בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם, ומנו [ומיהו:] – בלעם". כלומר, השוו חז"ל את מדרגת נבואת בלעם הרשע למדרגת נבואת משה רבנו!

בלעם מול אברהם

חז"ל מבקרים את בלעם בחריפות על מידותיו הרעות ומעמידים אותו כמנוגד לאברהם אבינו, כפי שנאמר **במסכת אבות** (פ"ה, מ"ט): "כל מי שיש בידו שלושה דברים הללו, מתלמידיו של אברהם אבינו. ושלושה דברים אחרים, מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה, ורוח נמוכה, ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע..."

המידה הראשונה של תלמידי אברהם אבינו היא 'עין טובה', מידה זו היא היסוד לכל המידות הטובות ובה טמון ההבדל היסודי המייחד את אברהם אבינו על פני בלעם. בלעם היה 'שתום עין', נקודת המבט שלו היתה הפוכה מנקודת מבטו של אברהם אבינו.

מבטו של אברהם אבינו היה בעין טובה, כשראה את סדום ידע לזהות את נקודות הזכות שבה, "אוֹלֵי יֵשׁ חַמְשִׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר" (בראשית יח, כד). התנהגות אנשי סדום היתה מקוקלת ביותר, ואף על פי כן אברהם אבינו זיהה צדיקים בתוך העיר, אם לא חמישים אולי ארבעים, אולי שלושים ואולי עשר.

אברהם אבינו בעינו הטובה הביט על הנקודה הפנימית שבכל אדם ובכל המציאות ועל ידי כך החיה את הכל והטביע חותם שממשיך ומתגלה אצל תלמידיו בכל הדורות.

האנטיתזה של אברהם אבינו הוא בלעם הרשע, שמידתו היסודית היא עין רעה. אצל אברהם אבינו העין מסוגלת לראות את הנקודה האלקית הפנימית שקיימת בכל אדם, וממנה להחיות ולהעמיד את האדם ואת העולם כולו, ולעומתו בלעם, גם בדבר שנראה על פניו שכל כולו טוב, הוא מצליח לזהות נקודה של רע.

מלבד זאת, בלעם היה פרוץ מאד בענייני עריות, כפי שנאמר **בגמרא** (סנהדרין קה ע"ב).

אם כן - מיהו בלעם? ואם גדול היה - כיצד היה כה מקולקל במידותיו וכיצד יתכן שרצה לקלל את ישראל?

בלעם היה **גדול ברשעות**, אדם ענק שנתנו לו כוחות גדולים, אך השתמש בהם להרע, כדברי **הרצי"ה** בשיחותיו (עמ' 264): "בלעם... הוא אינו סתם גוי פשוט... חז"ל מגדירים אותו כמשה רבנו... הוא היה נביא בטומאה, ברשעות... גדלות ענקית ברע... כל מי שיש בידו שלושה דברים הללו הוא מתלמידיו של בלעם הרשע... עין רעה".

כאמור ענקיות זו של בלעם מתבטאת ביכולתו להבחין בנקודת הרע ולהחשיבה כעיקר, מתוך כך הצליח לקלל. עינו הרעה של בלעם מנסה למצוא את הרע במציאות כדי להחיל את הקללה.

ועדיין נשאלת השאלה: כיצד זכה אדם רשע זה לנבואה ולמחזות אלקים?

אכן מדובר בתופעה יוצאת דופן, מחוץ לכללי הנבואה. בדרך כלל אדם זוכה לנבואה לאחר התעלות רוחנית ומידותית יוצאת מן הכלל, כדברי **הרמב"ם** בהלכות יסודי התורה (ז, א):

"...אין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה, גיבור במידותיו, ולא יהא יצרו מתגבר

עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד והוא בעל דעה רחבה נכונה עד

מאד... ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם
ההולכים במחשכי הזמן... אלא דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא... ומסתכל
בחכמתו של הקדוש ברוך הוא כולה... מיד רוח הקדש שורה עליו...".

נבואת בלעם בעבור ישראל ולכבודם

בעניינו של בלעם היה "חשבון אלקי" מיוחד שגרם להעניק לו נבואה, למרות מידותיו הרעות. וכך
כותב הר"ן בדרשותיו (הדרוש השלושה עשר):

"...מה שאמר בכאן רבי יונתן שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על מי שישלימו בו
התנאים הללו [תנאי החכמה והקדושה], אין הכוונה שלא יהיה כן לעולם... אבל [אלא]
לפעמים ישתנה זה לצורך השעה...".

הרמב"ן (במדבר כב, לא) מבאר מדוע זכה בלעם לנבואה:

"לכבוד ישראל בא אליו השם בלילה ההוא ואחרי כן זכה לגלוי עינים בראיית המלאך
ודיבר עמו ובסוף עלה למעלת מחזה שדי (במדבר כד, ד, טז), והכל בעבור ישראל
ולכבודם. ואחרי ששב לארצו היה קוסם, כי כן יקראנו הכתוב במיתתו (יהושע יג, כב):
'וְאֵת בְּלָעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הִרְגוּ... בְּתַרְבִּי'... וכך אמרו במדרש במדבר סיני רבה (כ, יט):
'בלעם נזקק לרוח הקדש וכשנזודווג לבלק נסתלקה ממנו רוח הקדש וחזר להיות קוסם
כבתחילה'".

לכבודם של ישראל ובעבורם הופיעה רוח הקודש על בלעם, אולם על אף "צורך השעה" - השראת
השכינה שעליו היתה במדרגה פחותה, זמנית וחולפת, כדברי רש"י (במדבר כג, ד): "וַיִּקְרָא אֱלֹקִים
אֶל בְּלָעָם - לשון עראי, לשון גנאי... כלומר בקושי ובביזיון, ולא היה נגלה אליו ביום אלא
בשביל להראות חֶפְתָּן של ישראל'".

במהלך לימודנו נעסוק בעיקר בהבלטת מידותיו הטובות של אברהם אבינו, לעומת בלעם, ונשתדל
להתמלא ברצון להיות מתלמידיו. מתוך המפגש הקצר עם השלילה שבאישיותו של בלעם נתמלא
נפגש עם מעלתם של ישראל, שהיא ליבה ועיקרה של פרשתנו.

פרק כב

בפרקנו חמישה נושאים עיקריים:

1. פחדם של מואב מפני בני ישראל
2. השליחות הראשונה אל בלעם
3. השליחות השנייה אל בלעם
4. בלעם בדרכו לבלק והמפגש עם המלאך
5. בלעם מגיע אל בלק

פחדם של מואב מפני בני ישראל (פסוקים ב-ד)

נאמר בפסוקים ב-ג: "וַיֵּרָא בְּלָק בֶּן צְפּוֹר אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֹמְרֵי. וַיָּגֵר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעַם

מְאֹד כִּי רַב הוּא וַיִּקְרָן מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"

כתב רש"י: "ויק'ן מואב – קצו בחייהם...".

פסוקים אלה מבטאים את הפחד הגדול של בלק והמואבים מפני בני ישראל - עד כדי כך שהם קצים ומואסים בחייהם.

מדוע מואב מפחדים כל כך מפני בני ישראל?

כתב רש"י (לפסוק ד): "כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם...".

והרמב"ן (לפסוק ג) כתב: "ששמעו המסות הגדולות הנעשות להם ולאבותיהם".

לפי המפרשים, פחדם נבע מכך שהם ראו את הנהגת ה' עם ישראל למעלה מגדר הטבע - בניסים שאירעו להם ביציאת מצרים ובמדבר, ובמיוחד בניצחונותיהם על סיחון - שהיה מלך חזק "שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס" (רש"י במדבר כא, כג) וישב בארץ בצורה מאין כמותה - ועל עוג מלך הבשן.

פחד מעין זה פגשנו לאחר קריעת ים סוף, בשעה שאמרו ישראל את שירת הים (שמות טו, טו):

"אֲזַ נִבְהַלּוּ אֱלֹהֵי אֲדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֶאֱחָזְמוּ רַעַד נִמְגּוּ כָּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן".

מבט לתלמיד

דוגמא נוספת לפחדם של העמים מפני ישראל ניתן לראות בספר יהושע (ב, ט-יא), בדבריה של רחב למרגלים ששלח יהושע בן נון: "יִדְעֵתִי כִּי נָתַן ה' לָכֶם אֶת הָאָרֶץ וְכִי נִפְלְאָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נִמְגּוּ כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם. כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי יָם סוּף מִפְּנֵיכֶם

בַּצִּאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם לְשָׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וְלַעֹג אֲשֶׁר הִחְרַמְתֶּם אוֹתָם. וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבַבְנוּ וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם...".

נאמר בפסוק ד: "וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל זִקְנֵי מִדְיָן עֲתָה יִלְחָכוּ הַקְּהָל אֶת כָּל סְבִיבֹתֵינוּ כְּלַחֵף הַשּׁוֹר אֶת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלַק בֵּין צִפּוֹר מְלֶךְ לְמוֹאָב בְּעֵת הַהִיא"

כפי שנכתב בהקדמה לפרשתנו, מואב ידעו כי עם ישראל אינו מתכוון לכבוש את ארצם, כדברי הרמב"ן: "והנה ידעו מואב כי ישראל לא ילכדו את ארצם מהם, כי שלחו להם כאשר שלחו לסיחון (דברים ב, כט): 'עד אשר אעבר את הירדן אל הארץ אשר ה' אלקינו נתן לנו', או ששמעו גם כן מניעת השם שאמר להם (שם שם, ט): 'אל תצר את מואב, ולכן אמרו לזקני מדין – אפילו שלא ילכדו את ארצנו, ילחכו ברובם את כל סביבותינו כלהוף השור את ירק השדה וילכדו להם את כל סביבותינו כאשר עשו לשני מלכי האמורי ויתנו אותנו למס עובד'".

אמנם המואבים ידעו שישראל אינם מתכוונים לכבוש את ארצם, אם מפני שביקשו מהם לעבור בארצם בדרך שלום, כמפורש בדברי יפתח בספר שופטים (יא, יז): "וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מְלָאכִים אֶל מְלֶךְ אַדוּם לֵאמֹר אֶעֱבְרָה נָא בְּאַרְצְךָ... וְגַם אֶל מְלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה...". ואם מפני ששמעו על כך שה' אסר על ישראל לכבוש את ארץ מואב, אולם עם זאת חששו המואבים שישראל יכבוש את הארצות שסביבם וכך יהפכו אותם לעבדיהם.

מצטערים על כבודם של ישראל

הנצי"ב בפירושו העמק דבר כתב: "עתה ילחכו הקהל – לא יכלו להגיד מה שבליבם באמת, שמקנאים את גדולתם וחשיבותם, על כן אמרו שחוששים שלא יאכלו שלהם, אף על גב שלא יראו מזה כלל, שהרי היו משלמים להם בכסף מלא... אבל כך מנהג אומות העולם בשנאת ישראל, לבדות דברים בדויים למצוא עוונם לשנוא בחינם, ועיקר השנאה היא קנאת המעלה".

לפי פירוש זה, פחדם של מואב לא היה מבוסס על ההגיון, שהרי ישראל התחייבו לשלם להם על מה שיאכלו וישתו, כפי שהבטיחו לבני אדום. לאמתו של דבר, מאחורי הפחד שלהם הסתתרו שנאת ישראל וקנאה במעלתם.

כדבריו כתב גם רש"י בפרשת בשלח (שמות טו, טו): "אלופי אדום אילי מואב – והלא לא היה להם לירא כלום, שהרי לא עליהם הולכים, אלא מפני אנינות, שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל".

גם הפחד שפחדו אדום ומואב בעקבות קריעת ים סוף, יסודו בשנאת ישראל ובצער על כבודם ומעלתם.

מדוע אומות העולם שונאות את ישראל ומצטערות על כבודם ומעלתם?

הדבר המייחד את ישראל משאר העמים בייחוד גמור, זו התורה והאמונה בה' אלקי עולם. התורה היא המבדילה הבדל מהותי ומוחלט בין ישראל לעמים. והבדל זה, הוא הגורם לכל היחס המורכב

והמסובך בין עם ישראל לבין אומות העולם, וכבר אמרו חז"ל (שמות רבה ב, ד): "הר סיני – שמשם ירדה שנאה לאומות העולם עליו".

מאז ניתנה תורה לישראל, נוצר פער תהומי בין ישראל לעמים. זהו מקור המתח והעוינות וזו גם סיבת ההערצה של האומות כלפי עם ישראל.

אור החיים הקדוש (ויקרא כו, ז) שואל על הפסוק "וַיִּדְבְּרֵם אֶת אֲבִיבָם", הלא מדובר על שלום ובטחה שתשרור בארץ, ואם כן למה הגויים מכונים בשם "אויבים", ומשיב: "קרא אותם אויבים... לצד שידוע ה' כי כל האומות שונאי ישראל בטבע המתקנא והיא שנאה יסודית ואין לה תמורה".

השנאה בין אומות העולם לישראל אמנם העמיקה והתרחבה לאחר מתן תורה, אך התחילה הרבה לפני כן, כפי שדרשו **בספרי** (במדבר סט):

"רבי שמעון בן יוחאי אומר: והלא בידוע שעשו שונא ליעקב".

וכך כתב **הרצ"ה** בשיחותיו (בראשית עמ' 219):

"מן המקור היסודי של יצחק אבינו, נמשכים שני צדדים. 'שני לאומים ממעיך יפרדו'. ומזה – המשך לדורות עולם. מאז ועד הנה: 'בידוע שעשו שונא ליעקב' – כמאמר חז"ל, עד אשר יתקיים 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו והיתה לה' המלוכה'... יעקב ועשיו הם שני לאומים שיש ביניהם חילוק יסודי במהות ובטבע. יש קונטרסט, ניגוד בין ענייניו של עשיו לבין קדושת התורה של יעקב אבינו, 'איש תם יושב אהלים'".

למעשה התנגדות הגויים איננה מופנית כלפי עם ישראל אלא כלפי ריבונו של עולם, ומכיוון שכנגד ה' אין תבונה ואין עצה, אז הם מנסים לפגוע בעם ישראל המפיץ את אור ה' בעולם. וכך כתב **הרמב"ם** (איגרת תימן עמ' קטו):

"כאשר ייחדנו [ה'] במצוותיו וחוקותיו ונתגלתה רוממותנו על כל השאר במשפטיו ותורותיו... שנאו אותנו כל העמים על כך, בקנאתם ותעייתם. ונחלצו מלכי הארץ לרדפנו בגללו ברשע ובזדון ברצותם להתקומם נגד ה', אשר אין יכולת להתקומם נגדו".

על המילים "וּבִלְקַן בֶּן צְפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִיא" קשה: מדוע התורה מציינת ומדגישה שבלק היה מלך 'בעת ההיא', ולא אומרת באופן סתמי שבלק היה מלך מואב? מבאר **רש"י**: "לא היה ראוי למלכות, מנסיכי מדין היה, וכיון שמת סיהון מנוהו עליהם לצורך שעה".

וכתב **הרמב"ן**: "... ואולי היה בלק גיבור חיל נודע מאוד במעשה תקפו וגבורתו, והזכיר הכתוב כי אף על פי שהיה למואב בעת ההיא מלך תקיף ואמיץ לבו בגיבורים, היה ירא וקץ מאד מפני בני ישראל... ויתכן כי מואב לא היה עליהם מלך, והיה העם ירא מאוד מפני בני ישראל... והקימו עליהם המלך הזה...".

ההדגשה שבלק היה מלך בעת ההיא נועדה להבליט את פחדם הנורא של מואב, משלוש סיבות:

- א. מכורח השעה הם מינו עליהם מלך אף שאינו ראוי לכך.
- ב. גם בלק, המלך החזק והאמיץ, ידע כי אין ביכולתו לגבור על ישראל, ולכן ביקש מבלעם לקללם.

ג. מואב, אשר היו רגילים לחיות ללא מלך, חרגו ממנהגם והמליכו את בלק בשל תקיפותו כדי שיתמודד עם ישראל.

השליחות הראשונה אל בלעם (פסוקים ה-יד)

נאמר בפסוק ה: "וַיִּשְׁלַח מִלְאָכִים אֶל בִּלְעָם בֶּן בְּעֹר פְּתוּרָה אֲשֶׁר עַל הַנֶּהָר אֲרִיץ בְּנֵי עַמּוֹ לְקַרְא לּוֹ, לֵאמֹר הֲנֵה עִם יֵצֵא מִמִּצְרַיִם הֲנֵה כֶּסֶה אֶת עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֵשֵׁב מִמֶּלִי" כתב רש"י: "לקרא לו – הקריאה היתה שלו ולהנאתו, שהיה פוסק לו ממון הרבה". בלק הכיר את תאוות הבצע ואת מידותיו המקולקלות של בלעם וידע כיצד ניתן לשכנע אותו...

נאמר בפסוק ו: "וְעַתָּה לֵכָה נָא אָרְהָ לִי אֵת הָעָם הַזֶּה כִּי עֲצוּם הוּא מִמּוֹנֵי, אוֹלֵי אוֹכַל נֶכֶה בּוֹ וְאִגְרָשְׁנוּ מִן הָאָרֶץ, כִּי יֵדְעֵתִי אֵת אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבָרֵךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר" בלק מתאר את בלעם כאדם בעל יכולת להשפיע ברכה או קללה במציאות, ולכן הוא מבקש ממנו לקלל את ישראל. בהקדמה לפרשתנו ראינו כי יכולת הקללה של בלעם נובעת מהתבוננותו על המציאות בעין רעה, ההופכת את הרע לעיקר. ברם, האמנם יש בכוחו של בלעם גם לברך? כיצד אומר בלק "אֵת אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבָרֵךְ"?

מפרשים רבים פירשו, שאכן כוחו של בלעם היה לרעה בלבד ולא היה ביכולתו לברך, כפי שמסביר בעל אור החיים הקדוש: "...ונראה כי לעולם ברכת בלעם כברכת חמור, אלא שהרשע היה מערים כשהיה רואה באצטגנינות שפלוגי יעלה לגדולה וכדומה, היה עושה שמברכו, וכשבא הדבר ומתברך חושב שברכתו של בלעם גרמה..."

בלעם אמנם הצטיין בחיזוי העתיד אבל לא היה בכוחו לשנותו ולהביא על אדם או על עם ברכה. אם כן, מה הוא סוד הצלחת קללתו של בלעם הרשע? כפי שהבאנו בהקדמה, חז"ל מלמדים אותנו בגמרא במסכת ברכות (ז ע"א) שבלעם "...היה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה" ובה היה מקלל.

בלעם, בעל העין הרעה, מיקד את מבטו ברוע ובחסרונות הקיימים בעולם ומכוח זה הצליח לקלל. כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "כי ידעתי את אשר תברך מברך – באשר מנהגו היה גם לברך ולקבל שכרו משלם, אבל באמת לא היה בכוחו לברך אלא ידע על ידי כישוף וחכמת איצטגנינות מי שמוזלו יפה, וברכו ומקבל שכרו. אבל בלק ידע היטב זה הענין ואמר כי יודע הוא 'את אשר תברך' הרי הוא 'מבורך' מכבר נלכן נאמרה המילה 'מבורך' המורה על מציאות שהיתה ונמשכת], אך 'ואשר תאר יואר' – עינו הרעה פועלת באמת להחיל קללה אפילו על מי שאינו מקולל מקודם נלכן נאמרה המילה 'יואר' בלשון עתיד, להורות על מציאות חדשה שתהיה]..."

בלשונו של בלק רמוז כי יודע הוא שכוחו של בלעם היה לקללה בלבד, וזאת, מבאר הנצי"ב - מכח עינו הרעה.

מבט למורה

בעניין כוחה של הקללה, נקצר ונאמר שלפעמים הקללה יכולה להזיק. לתלמידים בוגרים יותר ניתן להביא את דברי בעל ספר החינוך על המצוה "שלא לקלל אחד מישראל" (מצוה רלא): "אף על פי שאין בנו כח לדעת באי זה ענין תנוח הקללה במקולל ואיזה כח בדיבור להביאה עליו, ידענו דרך כלל מכל בני העולם שהוששין לקללות, בין ישראל בין שאר האומות, ויאמרו שקללת בני אדם - גם קללת הדיוט - תעשה רושם במקולל ותדביק בו המארה והצער.

ואחר דעתנו דבר זה מפי הבריות נאמר, כי משרשי המצוה: שמנענו ה' מהזיק בפינו לזולתנו כמו שמנענו מהזיק להם במעשה. ובעין ענין זה אמרו ז"ל: 'ברית כרותה לשפתים'. כלומר, שיש כח בדברי פי אדם.

ואפשר לנו לומר, לפי עניות דעתנו, כי בהיות הנפש המדברת שבאדם חלק עליוני, וכמו שכתוב: 'ויפח באפיו נשמת חיים', ותרגם אנקלוס: 'לרוח ממללא', נתן בה כח רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה. ועל כן ידענו ונראה תמיד, כי לפי חשיבות נפש האדם ודבקותה בעליונים - כנפש הצדיקים והחסידים - ימהרו דבריהם לפעול בכל מה שידברו עליו, וזה דבר ידוע ומפורסם בין יודעי דעת ומביני מדע".

מדבריו של בעל ספר החינוך אנו למדים שאכן יש כוח לדיבור לפעול - לטובה או לרעה - אך הדבר תלוי בתנאים שונים.

מבט לתלמיד

המפגש הראשוני שלנו עם דמותו של בלעם, שכל כולו עסוק רק בחיסרון, בשלילה וברוע הקיימים בעולם, מעוררת בנו זעזוע. לעומתו, זוהרת דמותו של אברהם אבינו המלא עין טובה ומתפלל בכל כוחו אף על אנשים רשעים כסדום.

המשנה במסכת אבות (פ"ה, מ"ט) משווה בין שני אישים אלה: "כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו, מתלמידיו של אברהם אבינו. ושלשה דברים אחרים, מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה, ורוח נמוכה [ענוה], ונפש שפלה [צניעות והסתפקות במועט], מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה, ורוח גבוהה [גאוה], ונפש רחבה [תאוות ממון], מתלמידיו של בלעם הרשע..."

נביא משנה זו בפני התלמידים ובהמשך לימודנו נוכל להתבונן היכן אנו פוגשים במעשיו ובדיבוריו של בלעם את המידות שבהן אפיינו אותו חכמים.

נאמר בפסוק ז: "וַיִּלְכוּ זָקְנֵי מוֹאָב וְזָקְנֵי מִדְיָן וְקִסְמִים בְּיָדָם וַיָּבֵאוּ אֶל בְּלָעַם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דְּבָרֵי בְלָק"

אומר רש"י: "וקסמים בידם – כל מיני קסמים, שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי".
בלעם הרשע משתמש בקסמים על מנת לדעת את העתידות - דבר האסור ומתועב על פי התורה,
כפי שנאמר בחומש דברים (יח, י): "לֹא יִמְצָא בְךָ... קִסְם קִסְמִים...". ומפני כך הוא מכונה בספר
יהושע (יג, כב) בשם הגנאי "בְּלָעַם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסִם".

נאמר בפסוק ח: "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינּוּ פֹה הַלַּיְלָה וְהִשְׁבַּתִּי אֶתְכֶם דְּבַר כְּאֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֵלַי, וַיֵּשְׁבוּ שְׂרֵי מוֹאָב עִם בְּלָעַם"

על בלעם היה לדחות את השליחות באופן מיידי, שכן זוהי בקשה מרושעת ואכזרית. אבל בלעם
ברשעותו חפץ בשליחות זו ולכן לא סירב לה.
אומר רש"י: "אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם, שמא אין כבודו לתתי להלך
אלא עם שרים גדולים מכם".

כבר בדבריו הראשונים עם זקני מדין וזקני מואב ניכרת גאוותו של בלעם. במקום להודות על
האמת ולומר שהוא זקוק לאישור מאת ה' על מנת לקלל את ישראל, הוא טוען באזניהם שאין זה
מכבודו ללכת עם שרים פשוטים שכמותם...

נאמר בפסוק ט: "וַיָּבֵאוּ אֱלֹקִים אֶל בְּלָעַם, וַיֹּאמֶר מִי הָאֱנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ"

כתב רש"י: "להטעותו בא, ואמר: פעמים שאין הכל גלוי לפניו... אף אני אראה עת שאוכל לקלל
ולא יבין".

ביארו מפרשי רש"י, שבלעם בגאוותו הכשיל את עצמו ובמקום להבין את דברי ה' כפתיחה לדיבור
עמו (כפי שמצאנו בפניית ה' לאדם הראשון "אֵיכָה"), נטה לטעות ולהבין שאין הכל גלוי לפני ה',
והסיק מכך שניתן להעלים דבר מפניו.

נאמר בפסוק יא: "הֲנֵה הָעַם הַיֵּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיָּכֶסְ אֶת עֵינֵי הָאָרֶץ עֲתָה לָכֶּה קָבָה לִי אֹתוֹ אוֹכֵל לְהִלָּחֵם בּוֹ וְגֵרֵשְׁתִּיו"

במקום לומר לה' 'הנה העם שהוצאת ממצרים', אומר בלעם: "הֲנֵה הָעַם הַיֵּצֵא מִמִּצְרַיִם" - כאילו
מדובר בעם סתמי היוצא 'בכוחות עצמו'. בלעם אמנם מכיר בכך שעם ישראל הוא עם מיוחד, אך
מתעלם מכך ומתעלם גם מהעובדה שה' הוא שהוציא את ישראל ממצרים. אין הוא מכיר בכך שה'
הוא המוליד את עם ישראל לארץ ישראל בכדי למלא את יעודו כ"מְמַלְכֵת בְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ"
(שמות יט, ו) - לגלות את רצון ה' בעולם, וכדברי המקור חיים על העקידת יצחק (שער פב, אות ז):
"וביותר גדלה רעת בלעם בדברו לפני ה' יתברך מבני ישראל בלשון חרפה ובזיון 'הנה
העם היוצא ממצרים' וכו', כאילו לא הכירם מעולם מה העם הזה ומה הגוי הזה ומה גדולה

מעלתם, אחרי אשר לקחם לו ה' לעם... ובאומרו 'היוצא ממצרים', הראה כי לא רצה להודות שה' יתברך הוציאם באותות ובמופתים בעבור כי יקרו בעיניו נכבדו מאוד".

בנוסף, ניכרת בדברי בלעם שנאתו הגדולה לעם ישראל, כפי שכתב רש"י: "קָבָה לִי – זו קשה מ'ארה לִי... 'וגרשתיו' – מן העולם, ובלק לא אמר אלא: 'ואגרשנו מן הארץ', איני מבקש אלא להסיעם מעלי, ובלעם היה שונאם יותר מבלק".

בלק לא ביקש אלא שבלעם 'יאורי את העם ובלעם מבקש 'לקובי אותם, שזו קללה קשה יותר, וכן בלק ביקש רק לגרשם מעליו ובלעם רצה לסלקם לגמרי מן העולם ולהשמידם.

רצונו של בלעם היה להביא לאובדנו המוחלט של עם ישראל, גברים נשים וטף. שנאתו העזה של בלעם לישראל נבעה מכך שבלעם במהותו הוא ההפך הגמור מישראל, כפי שראינו למעלה בדברי המשנה באבות המעמידה את מידותיו הטובות של אברהם כהפכיות למידותיו הרעות של בלעם.

שוב מתבלטת דמותו של אברהם אבינו, עם אהבתו וחמלתו המופלאות, בניגוד מוחלט לשנאתו ואכזריותו של בלעם הרשע. אברהם אבינו עמד בתפילה להצלת סדום ועמורה הרעים והחטאים לה', התחנן ולא הרפה. הוא היה מלא בתמלה עצומה אפילו על אנשים כה רחוקים, ולעומתו בלעם מגלה את אכזריותו הגדולה ברצונו לאבד עם שלם שלא עשה לו כל רע.

וכך נאמר **במדבר** (במדבר רבה כ, א): "...העמיד [ה' את] משה לישראל, ובלעם לעובדי כוכבים. ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי כוכבים, נביאי ישראל מזהירין את ישראל מן העברות... ונביא שעמד מן הגוים העמיד פרצה לאבד את הבריות מן העולם [להחטיאם בבנות מדין], ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במידת רחמים על ישראל ועל עובדי כוכבים... וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלמה חינם על לא דבר. לכך נכתבה פרשת בלעם, להודיע למה סילק הקדוש ברוך הוא רוח הקדש מעובדי כוכבים, שזה עמד מהם וראה מה עשה".

נאמר **בפסוק יב**: "וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים אֶל בְּלָעַם לֹא תִלְךָ עִמָּהֶם, לֹא תֵאָר אֶת הָעָם כִּי בְרוּךְ הוּא" כתב **האבן עזרא**: "כי ברוך הוא – הטעם, כי לא תוכל לקלל אותו, כי אני ברכתיו".

כנגד תפיסתו של בלעם, אומר לו ה' במפורש שרצונו בטובת ישראל ובברכתם. בהמשך הפרשה תתברר אהבת ה' והשגחתו על עמו ביתר שאת, כשישים ה' את הברכות בפי בלעם על אף מאמציו לקלל אותם.

נאמר **בפסוק יג**: "וַיִּקַּם בְּלָעַם בַּבֶּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל שָׂרֵי בָלָק, לְכוּ אֶל אֲרֻצְכֶם כִּי מֵאֵן ה' לְתַתִּי לְהִלָּךְ עִמָּכֶם"

כתב **רש"י**: "להלך עמכם – אלא עם שרים גדולים מכם. למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות [גאוה]...".

וכתב **הרלב"ג**: "לפי שהיה רצון בלעם ללכת שם, לא רצה להגיד למלאכי בלק מה שאמר לו השם יתברך 'לא תאור את העם כי ברוך הוא'. כי חשב שאם היה בלק יודע זה, לא היה מוסיף לשלוח לו. אך אמר להם 'כי מאן ה' לתתי להלך עמכם'. כאילו אמר כי לא היה רצון ה' למנוע ממנו

ההליכה שם, אבל מנע ממנו ההליכה עמהם. והנה היה חושב בלעם כי אולי בעת אחר יאות ה' יתעלה להניחו ללכת שם לקוב את העם".

בלעם אומר לשליחים שה' לא מרשה לו ללכת איתם מפני שהם אינם חשובים. אין הוא מכיר בכך שנבצר ממנו לקלל את ישראל, אלא מקווה שבבואם של שליחים יותר חשובים יצליח "לשכנע" את ה' לאפשר לו ללכת עמהם. משום כך חוזר בלק ושולח שרים נוספים, נכבדים יותר מהראשונים.

מבט לתלמיד

ניתן לסכם ולומר שמה שהניע את בלעם, זו שנאתו לישראל, גאוותו ותאוותו לממון, לכן רצה לקלל את ישראל ולכלותם, גם בניגוד לרצון ה'.

השליחות השניה אל בלעם (פסוקים טו-כ)

נאמר בפסוק יז: "כִּי כָבֵד אֶכְבְּדְּךָ מְאֹד וְכָל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וְלֹכָה נָא קָבֵה לִי אֶת הָעָם הַזֶּה"

כתב האבן עזרא: "כִּי כָבֵד אֶכְבְּדְּךָ – בממון..."

מתוך הכרתו את תאוות הממון של בלעם, פונה אליו בלק ומנסה לשכנע אותו במטבע הראויה לו.

נאמר בפסוק יח: "וַיַּעַן בְּלַעַם וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדַי בְּלֹק אִם יִתֶּן לִי בְּלֹק מְלֵא בֵיתוֹ פָּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכֵל לְעֵבֵר אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוֹ גְדוֹלָה"

רק אדם שמתאוה לכסף רב מדבר בסגנון שכזה, מהרהורי ליבו.

וכך אומר רש"י: "למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים".

בלעם הוא בעל 'נפש רחבה', כדברי המשנה באבות שהובאה קודם לכן. לעומתו, ניצבת דמותו של אברהם אבינו, שערך הממון נמדד בעיניו רק לפי השימוש שהוא יכול לעשות בו כדי להרבות כבוד שמים. הוא לא חס על ממונו אלא משתמש בעושרו הרב כדי לקיים מצוות הכנסת אורחים ומצוות נוספות בהידור הרב ביותר.

כתב רש"י: "לא אוכל לעבר – על כרחו גילה שהוא ברשות אחרים".

בניגוד לתשובתו לשליחות הראשונה - בה ניסה להתעלם מתלותו ברצון ה' ולתלות את סירוב הליכתו במדרגתם הנמוכה של השליחים, כעת נאלץ בלעם להודות בכך שאינו חופשי לפעול כרצונו.

אולם עם זאת, אין בדבריו אלה כניעה לה', שהלא הוא ממשיך בניסיונותיו לעקוף את רצון ה', כפי שנראה בפסוקים הבאים.

נאמר בפסוק יט: "וַיַּעַתָּה שָׁבוּ נָא בָּזָה גַם אֲתֶם הַלְיִלָה וְאִדְעָה מֶה יִסֵּף ה' דְּבַר עֲמִי"

כתב החזקוני: "אף על פי שכבר אמר לו הקב"ה 'לא תלך עמהם', היה דוחק את עצמו ללכת ולקלל..."

רשעותו של בלעם ניכרת גם כאן, כאשר למרות ידיעתו את רצון ה', שוב הוא מבקש ללכת על מנת לקלל את ישראל.

נאמר בפסוק כ: **"וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל בְּלָעַם לַיְלָה, וַיֹּאמֶר לוֹ אִם לִקְרָא לְךָ בָּאוּ הָאֱנָשִׁים קוֹם לְךָ אִתָּם, וְאָךְ אֵת הַדְּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אַתָּה תַעֲשֶׂה"**

כתב רש"י: "אם הקריאה שלך [לטובתך] וסבור אתה לטול עליה שכר, קום לך אתם".

ה' אינו נותן לבלעם רשות מוחלטת ללכת עם שרי מואב ולעשות כרצונו, אלא אומר לו שיוכל ללכת רק אם יקבל שכר גם בלי שיקלל את ישראל, שכן "על כרחך – אתה הדבר אשר אדבר אליך אתה תעשה" (המשך דברי רש"י). אל לך לצפות שתצליח לקללם בניגוד לרצון ה'.

ה' רוצה שבלעם יכיר בכך שלא תצמח לו כל טובה אישית מהליכה זו, כפי שאכן קרה לבסוף, ולא לך עמהם. אולם עם זאת, בלעם מתעקש לעמוד בדעתו וללכת, כפי שנראה בפסוק הבא, וכפי שכתב רש"י: "ואף על פי כן וילך בלעם, אמר, שמא אפתנו ויתרצה".

בדרך שאדם רוצה לילך, בה מוליכים אותו

עלינו לתת דעתנו לשינוי שחל בתשובת ה' לבלעם - שבתחילה מנעו ללכת באופן חד וברור ואמר לו: **"לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם"**, ואילו בפעם השניה לא אסר עליו את הדבר.

בלעם הרשע התעקש לחטוא ולדבוק בדרכו הרעה, וה' אפשר לו זאת מפני עיקרון הבחירה החופשית שניתנה לאדם, כפי שכותב הרמב"ם בהלכות תשובה (ה, א): "רשות כל אדם נתונה לו, אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו...".

מדברי ה' לבלעם אנו למדים, שלעיתים ה' פותח לאדם פתח למימוש זממו, כדברי **מדרש תנחומא** (בלק ח): **"מכאן אתה למד, שבדרך שאדם רוצה לילך, בה מוליכין אותו. שמתחילה נאמר לו: 'לא תלך עמהם'. כיון שהעיז פניו להלך עמהם, הלך. שכן כתוב בו: 'ויחר אף אלקים כי הולך הוא'.** אמר לו הקדוש ברוך הוא, איני חפץ באבדן של רשעים. הואיל ואת רוצה ליאבד מן העולם, קום לך אתם".

אמנם ה' מאפשר לבלעם ללכת, אך יחד עם זאת ה' מודיע לבלעם שאיננו ברשות עצמו לעשות ככל העולה על רוחו, כפי שכותב **אור החיים הקדוש**, שה' שולט על מעשי בלעם כמו "ששלישלת הכלב ביד אדוניו, ואינו יכול עשות ככל אשר יחפוץ...", כפי שנראה לכל אורך הפרשה.

בלעם בדרכו לבלק והמפגש עם המלאך (פסוקים כא-לה)

נאמר בפסוק כא: "וַיִּקַּם בַּלְעָם בַּבֶּקֶר וַיַּחֲבֹשׂ אֶת אֶתְנֹו וַיִּלְךָ עִם שְׂרֵי מוֹאָב"

כתב רש"י :

"מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו... אמר הקדוש ברוך הוא: רשע,

כבר קדמך אברהם אביהם, שנאמר: 'וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו' (בראשית

כב, ג).

עם שרי מואב – ליבו כליכם שוה."

שוב מתגלית שנאתו העזה של בלעם הרשע אשר מרוב להיטותו לקלל את ישראל, חבש בעצמו את אתונו ולא נתן לעבדיו לחבוש את האתון. בכך בולט הניגוד העצום בן בלעם הרשע שהזדרז לפעול כנגד רצון ה' לאברהם אבינו שהזדרז לעשות רצון קונו ולחבוש את חמורו בעצמו לקראת יציאתו לעקוד את יצחק בנו במצוות ה'.

ניתן להוסיף, שבכך ביקש ה' להקדים רפואה למכה. אברהם אבינו הזדרז והשכים לעשות רצון קונו, ובכך הטביע חותם לדורות וגילה את טבעם של ישראל, ומכאן ואילך אין יכולת לרשעים לפגום, לכן אמר ה' לבלעם: "רשע, כבר קדמך אברהם אביהם".

מעשיו של בלעם מגלים שעל אף הסתייגותו של ה' מהליכתו ועל אף אזהרת ה' שלא יוכל לקלל את ישראל, הוא הלך בזריזות ובחדוה, מתוך שנאתו לישראל, וכוונתו היתה זהה לכוונת השרים.

נאמר בפסוק כב: "וַיַּחַר אֵף אֱלֹהִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצַּב מִלֶּאֱדָה ה' בַּדֶּרֶךְ לְשֹׁטֵן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל

אֶתְנֹו וְשָׂנֵי נַעֲרָיו עִמּוֹ"

מדוע ה' כועס על בלעם, הרי נתן לו רשות ללכת ואמר לו "קום לך אתם?"

כתב רש"י: "ראה שהדבר רע בעיני המקום ו[בכל זאת] נתאוה לילך".

והחזקוני כתב: "שהרי לא נתן לו רשות בפנים מאירות... והיה לו להבין מפעם ראשונה שלא היה בדעתו של הקב"ה שילך הוא...".

והספורנו כתב: "שלא היה ענינו בדרך כמי שיוליכוהו אחרים... אבל היה הולך הוא כבעל הדבר, וכמשתדל נגד רצון האל-ל יתברך...".

מדברי המפרשים עולה כי בלעם חטא הן בעצם הליכתו עם השרים, שכן היה עליו להבין שרצון ה' הוא שלא ילך, והן באופן הליכתו - שהיה ניכר בו שהולך בשמחה על מנת לקלל את ישראל ולא רק על מנת לקבל שכר.

בדרכו לבלק, מתרחשים לבלעם מאורעות משונים.

נאמר בפסוקים כג-כז: "וַתֵּרָא הָאֵתוֹן אֶת מִלְאָךְ ה' נֹצֵב בַּדֶּרֶךְ וַתִּרְבּוּ שְׁלוּפֵה בִידּוֹ וַתַּט הָאֵתוֹן מִן

הַדֶּרֶךְ וַתִּלְךָ בַשָּׂדֶה, וַיֵּךְ בַּלְעָם אֶת הָאֵתוֹן לְהַטֵּתָה הַדֶּרֶךְ. וַיַּעֲמֵד מִלְאָךְ ה' בְּמִשְׁעוֹל הַפְּרָמִים גָּדַר

מִזֶּה וְגָדַר מִזֶּה. וַתֵּרָא הָאֵתוֹן אֶת מִלְאָךְ ה' וַתִּלְחֶץ אֶל הַקִּיר, וַתִּלְחֶץ אֶת רֶגְלָהּ בַּלְעָם אֶל הַקִּיר וַיִּסֹּף

לְהַכִּיתָהּ. וַיִּסֹּף מִלְאָךְ ה' עֲבוּר וַיַּעֲמֵד בְּמִקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין דֶּרֶךְ לְנִטּוֹת יָמִין וּשְׂמֹאל. וַתֵּרָא הָאֵתוֹן

אֶת מִלְאָךְ ה' וַתִּרְבֵּץ תַּחַת בַּלְעָם, וַיַּחַר אֵף בַּלְעָם וַיֵּךְ אֶת הָאֵתוֹן בַּמַּקֵּל"

כתב רבנו בחיי (בפסוק כג): "חפץ גדול היה לאותו רשע לקלל את ישראל, שאין לך אדם בעולם שיראה בדרך הסימנים שראה הוא ולא יחזור. וכל שכן מנחש וקוסם כמוהו שכל אומנותו היתה לקראת נחשים..."

המאורעות המתרחשים לבלעם בדרך אינם מקריים, אלא הם רמזים מלאי תוכן ומשמעות שה' שלח לבלעם לרמוז לו שיחזור בו מדרכו הרעה וייסוב על עקביו. בלעם רגיל ברמזים, שכן אומנותו היא ניחוש וקריאת סימנים. כל אדם אחר, ואפילו רשע שברשעים, בראותו סימנים כאלה המרמזים לו שעליו להימנע מללכת היה חוזר על עקביו, אך בלעם ברשעותו אינו מתחשב בסימנים הללו ומתעקש להמשיך בדרכו.

בהמשך כתב רבנו בחיי: "...כי מתחילה נטתה האתון מן הדרך הישר... שניה: וַתִּלְחֹץ אֶל הַקִּיר, וַתִּלְחֹץ אֶת רֶגְלֵי בַלְעָם, רמזה לו ביטול פסיעותיו ועיכוב הליכתו כי אין רצון הקב"ה על הכוונה שהיה הולך, שלישית: וַתִּרְפֵּץ תַּחַת בַּלְעָם, שרבעה תחתיו ולא רצתה ללכת כלל, וכל אלה רמזים לו כי אותו הדרך לא בחר בו ה', רביעית הנם הגדול שנעשה בדבור האתון, ובכאן פירש לו כי כוונתו רעה בענין הדיבור..."

על בלעם היה לשים לב להתנהגות אתונו ולהבין ממנה את הרמזים ששלח לו ה' על מנת לעכבו וללמדו על חומרת מעשיו.

פתיחת פי האתון

נאמר בפסוק כח: "וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתוֹן וַתֹּאמֶר לְבַלְעָם מָה עָשִׂיתִי לָךְ פִּי הִפְתָּנִי זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלִים"

נס גדול עשה ה', בהמה חסרת דעת פתחה לפתע את פיה ודיברה בצורה מושכלת! מדוע היה צורך בנס פלאי זה?

נאמרו במפרשים מספר הסברים לכך:

א. להשיב את בלעם מכוונתו, שכן מה' מענה לשון, כפי שכתב הרמב"ן (בפסוק כג): "וטעם הנם הזה, להראות לבלעם 'מי שם פה לאדם או מי ישום אֵלֶם'. להודיעו כי השם פותח פי הנאלמים וכל שכן שיאלם ברצונו פי המדברים. גם ישים בפיהם דברם לדבר ברצונו כי הכל בידו..."

וכתב הספורנו: "נתן בה כח לדבר... וכל זה היה כדי שיתעורר בלעם לשוב בתשובה, בזכרו כי מה' מענה לשון גם לבלתי מוכן, כל שכן שיוכל להסירו מן המוכן ברצונו..."

לדבריהם ה' מראה כאן לבלעם שהוא השולט על הבריאה. אפילו בהמה אילמת, ברצות ה' תפתח את פיה שלא כטבעה ותדבר, כל שכן שביכולת ה' לשים דבריו בפי בלעם או לחסום את פיו מלקלל.

ב. לכבודם ל ישראל, כדברי רבנו בחיי: "על דרך הפשט דיבור האתון נס גדול וחזן מדרך הטבע, והיה זה לכבוד ישראל, כי הקב"ה הפליא לעשות ורצה לשנות סדרי בראשית בדיבור הבהמה, לומר שאפילו הבהמה תכיר ותדע שאין השליחות הזה ראוי להיעשות... ואין צריך לומר המין

האנושי שהוא משכיל, כי אפילו הבהמה שאין לה שכל תשכיל שאין ראוי להסכים בקללת עם כי ברוך הוא...".

לדברי רבנו בחיי, הקב"ה עשה נס זה לכבודם של ישראל, להראות לבלעם שאפילו בריות חסרות דעת, כמו האתון, מתנגדות מעצם טבען לקלל את ישראל ומסרבות לסייע לכך. **הכלי יקר** כתב: "נראה שגם זה צורך שעה היה, להראות לו כי הוא דומה לחמור זה שאין מטבעו לדבר, ולכבודן של ישראל לבד פתח ה' את פיו, כך בלעם רק לפי שעה פתח ה' את פיו בנבואה לכבודן של ישראל...".

לדבריו, דיבור האתון בא לרמוז לבלעם שלא תזוח דעתו בשעה שהוא אומר דברי נבואה על ישראל, שכן כפי שדיבור האתון אינו מכוחה אלא ניתן בפיה בעבור ישראל, כך נבואת בלעם אינה לפי מדרגתו וניתנה לו רק בעבורם ולכבודם של ישראל.

על המילים "זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלִים" כתב רש"י: "רמז לו, אתה מבקש לעקור אומה החוננת שלוש רגלים בשנה".

שלושת הרגלים מבטאים את מעלתם הגדולה של עם ישראל, שה' שוכן בקרבם והם רואים את פניו שלוש פעמים בשנה.

בפסח נוצרה האומה הישראלית במעלתה האלקית, חג השבועות הוא השלמת יצירת עם ישראל על ידי מתן תורה, וחג הסוכות מבטא את השראת השכינה על עם ישראל. בלעם נשאל על ידי המלאך ועל ידי האתון: כיצד מעז אתה לנסות לפגוע באומה בעלת מעלה אלקית, הבנויה על שלושת היסודות המתבטאים ברגלים?

נאמר בפסוק כט: "וַיֹּאמֶר בְּלָעַם לְאַתּוֹן כִּי הִתְעַלְלֶתָ בִּי, לֹא יֵשׁ חָרָב בְּיָדֵי כִּי עֲתָה הִרְגָתִיךָ" התנהגותו של בלעם אופיינית לו ומבטאת את שרירות ליבו ואת להיטותו לקלל את ישראל. כשם שלא התפעל והתרשם מכל הרמזים והסימנים שה' שלח לו קודם לכן, כך לא התפעל מכך שהאתון פתח את פיה. תאוותו ודבקותו במשימת הטלת הקללה על ישראל העבירו אותו על דעתו עד כדי כך, ששכח שקיים הבדל בינו ובין האתון, והחזיר לה תשובה כדבר איש אל רעהו. בדברי בלעם ניכר הכעס הגדול שיש לו על כך שהאתון מעכבת אותו מלהגיע במהירות לבלק ולקלל את ישראל.

נאמר בפסוק ל: "וַתֹּאמֶר הָאֶתּוֹן אֶל בְּלָעַם הֲלֹא אָנֹכִי אֲתַנְךָ אֲשֶׁר רִכַּבְתָּ עָלַי מֵעוֹדָךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה, הֲהִסְכַּן הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא"

את המילים "הֲהִסְכַּן הִסְכַּנְתִּי" פירש האבן עזרא: "ההרגל הרגלתי... הכך היה חוקי".

וכתב הספורנו: "ההסכן הסכנתי – והיה ראוי לך לחשוב מאחר שאין זה מנהגי, שלא קרה לך כל זה בזה הדרך אלא להורות שלא יצלח...".

האתון מוכיחה את בלעם ורומזת לו, כמענה לטענתו, שהיה צריך לשים לב לרמזים שה' שלח לו דרכה, ולהבחין בכך שהתנהגותה כעת אינה אופיינית לציותנות הרגילה שלה. בלעם נאלץ להודות לדבריה.

תוכחת המלאך לבלעם

נאמר בפסוק לב: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי מִלְאָךְ ה' עַל מַה הִפִּיתָ אֶת אֲתָנֶךָ זֶה שְׁלוֹשׁ רַגְלִים, הֲנֵה אֲנֹכִי יֵצְאָתִי לְשֹׁטָן כִּי יִרְט הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי"

"יֵצְאָתִי לְשֹׁטָן" - הסיבה שיצאתי לך למכשול (לשטן) היא משום "כִּי יִרְט הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי", כלומר אמר המלאך לבלעם: ראיתי שאתה בהול וממהר לקלל את ישראל, לכן באתי לשטן לך, למנוע ממך את הדבר, וכדברי רש"י: "ולפי משמעו, כי חרד הדרך לנגדי לשון רמט, כי ראיתי בעל הדרך [בלעם] שחרד ומיהר הדרך שהוא לכעסי ולהמראתי".

גם המלאך מוכיח את בלעם על הכאת האתון, ויותר מכך הוא מוכיח אותו על עצם הליכתו. כתב הספורנו: "כי בראותך אלה האותות היה לך לשער שהליכתך בלתי רצויה והיא לא תצלח... וכל זה לא הספיק להחריד אותך, כי הכבדת לבך".

נאמר בפסוק לד: "וַיֹּאמֶר בְּלָעָם אֶל מִלְאָךְ ה' חֲטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נֹצֵב לְקִרְאָתִי בַדֶּרֶךְ וְעַתָּה אִם רַע בְּעֵינֶיךָ אֲשׁוּבָה לִי"

מבואר בפירוש רבי חיים פלטיאל על התורה: "חטאתי כי לא ידעתי – והלא לדבריו שלא ידע לא חטא, אלא היה יודע שהאומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו". גם בעמדו מול מחזה מרעיש ומזעזע שכזה, מתעקש בלעם לעמוד במריו. כלפי חוץ הוא נראה כבעל תשובה, אבל מבפנים הוא מחציף ומתריס, כמבואר ברש"י: "אם רע בעיניך אשובה לי – להתרים נגד המקום היא תשובה זו. אמר לו: הוא בעצמו ציווני ללכת, ואתה מלאך מבטל את דבריו, למוד הוא בכך, שאומר דבר ומלאך מחזירו, אמר לאברהם יקח נא את בנך וגו' (בראשית כב, ב), ועל ידי מלאך ביטל את דברו, אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב".

בלעם מנסה ברוב רשעותו להראות כאילו הקב"ה חזר בו מדבריו הראשונים, כאילו צוה אותו ללכת וכעת המלאך מבטל את השליחות.

נאמר בפסוק לה: "וַיֹּאמֶר מִלְאָךְ ה' אֶל בְּלָעָם לֵךְ עִם הָאֲנָשִׁים וְאַפְסָ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אָדָּבַר אֱלֹהֵי אֹתוֹ תְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ בְּלָעָם עִם שְׂרֵי בָלָק"

מפרש הספורנו: "לך עם האנשים – לא תלך כבעל הדבר, אבל כהולך עמם ולבקשתם". המלאך מורה לבלעם שעליו לשנות את כוונת הליכתו ולחדול מתכניתו לקלל את ישראל. כתב הרמב"ן: "אחרי אשר התודה 'אם רע בעיניך אשובה לי', אמר לו 'לך עמהם', כי מחלתי על חטאתך ובלבד שתזכור אזהרתי אשר הזהרתך. והוצרך לומר לו כן, שלא יחשוב שיאמר לו 'לך עמהם' לעשות מה שבקשו ממך...".

ה' ידע מה בליבו של בלעם, ואף על פי כן אמר לו המלאך שתשובתו התקבלה, אך בד בבד הזהיר אותו לומר רק את אשר יאמר לו ה'.

בלעם מגיע אל בלק (פסוקים לו-מא)

נאמר בפסוק לח: "וַיֹּאמֶר בְּלָעַם אֶל בָּלַק הֲנֵה בָאתִי אֵלֶיךָ עֲתָה הֲיִכָּל אוֹכֵל דְּבַר מְאוֹמָה הַדְּבַר אֲשֶׁר יִשִּׁים אֱלֹקִים בְּפִי אֶתוֹ אֲדַבֵּר"

כתב אור החיים הקדוש: "... כאן גילה רשעתו שמניעתו היא בב' דרכים – א' מכח האזהרה, והב' שאין הבחירה ביד עצמו בדבר זה. הא למדת, שאם לא היתה לו אלא האזהרה והיה בעל בחירה ורצון, היה עושה".

ראוי היה שבלעם, אחרי הדרך שעבר ולאחר אזהרת המלאך, יכניע את עצמו לעשיית רצון ה' בנפש חפצה. אך למעשה, בלעם הרשע אמר לבלק שעל אף רצונו הרב לפעול נגד רצון ה' - אין יכולת בידו לעשות זאת, מפני שניטלה ממנו הבחירה בדבר זה. אך אם היה הדבר באפשרותו - היה מקלל את ישראל.

נאמר בפסוק מ: "וַיִּזְבַּח בָּלַק בָּקָר וַצֹּאן וַיִּשְׁלַח לְבָלָעַם וְלִשְׂרָיִם אֲשֶׁר אֵתוֹ"

נאמר במדרש (במדבר רבה כ, יז): "... רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים, בלק אמר: 'כי כבוד אכבדך מאד', וכשבא לא שיגר לו אלא בקר וצאן אחת".

וכתב אור החיים הקדוש: "נתכוין הכתוב בזה גם להודיע חרפת אדם זה, שלא החשיבו בלק לסעוד עמו אפילו סעודה ראשונה אלא שלח אליו ולשרים וגו'... וזה יגיד צרות עין בלק בכבוד בלעם".

על אף הבטחת בלק "כִּי כְבֹד אֶכְבְּדְךָ מְאֹד", בפועל הוא כלל אינו מכבד את בלעם ואף בז לו. ניתן ללמוד מכאן כמה דל וחיצוני הכבוד שנותנים הרשעים, שאינו אלא מן השפה ולחוץ ואינו כבוד אמיתי, אלא תוצאה של קנאה ועין צרה.

יתכן גם, שהתנהגותו של בלק כלפי בלעם נבעה מכעסו של בלק על דבריו. וכך כתב הרש"ר הירש: "לא נאמר: 'ויעש משתה'; הוא לא הזמין אותם לסעודה... נראה שרוח בלק לא היתה נוחה מדברי בלעם".

בלק ראה שבלעם מטיל ספק בהצלחת שליחותו ומודה שמוצא פיו תלוי ברצון ה', והיתה לו מכך אכזבה רבה.

רעיונות מרכזיים בפרק כב

פחדם של מואב מפני בני ישראל:

- הגויים שונאים את ישראל מתוך שנאה למעלתם הרוחנית וקנאה בה.

השליחות הראשונה אל בלעם:

- תלמידי אברהם אבינו - בעלי עין טובה, ענוה והסתפקות במועט, לעומת תלמידי בלעם הרשע שהנם בעלי עין רעה, גאווה ותאוות בצע.
- נביאי ישראל מלאי אהבה וחמלה על הכל, לעומת בלעם, נביא אומות העולם, שרוצה לאבד את ישראל ללא כל סיבה.
- אהבת ה' את ישראל – אינו מרשה לבלעם לקלל את ישראל כי הם מבורכים על ידי ה'.

השליחות השנייה אל בלעם:

- "בדרך שאדם רוצה לילך – בה מוליכין אותו". ה' אינו עומד בדרכו של מי שמתעקש לחטוא.

בלעם בדרכו לבלק והמפגש עם המלאך:

- פתיחת פי האתון: א. ביכולת ה' לתת דיבור לבהמה - וכך גם למנוע דיבור מן האדם.
ב. כבודם של ישראל - ה' עשה להם נס היוצא מגדר הטבע.
ג. דיבורו של בלעם בנבואה הוא כעין דיבור האתון, שאינו הולם אותה.
- השגחת ה' – ה' שולח לאדם סימנים על מנת שיתקן את דרכיו, ועל האדם לשים לב אליהם.

פרק כג

בפרקנו חמישה נושאים עיקריים:

1. בלעם ובלק מתכוננים לקלל את ישראל
2. הברכה הראשונה ששם ה' בפי בלעם
3. בלעם ובלק מתכוננים בשנית לקלל את ישראל
4. הברכה השנייה ששם ה' בפי בלעם
5. בלעם ובלק מתכוננים בשלישית לקלל את ישראל

בלעם ובלק מתכוננים לקלל את ישראל (פסוקים א-ו)

קרבנותיו של בלעם הרשע

נאמר בפסוקים א-ב: "וַיֹּאמֶר בְּלָעַם אֶל בָּלָק, בְּנֵה לִי בָזָה שְׁבַעַת מִזְבְּחֹת וְהִנֵּן לִי בָזָה שְׁבַעַת פָּרִים וְשְׁבַעַת אֵילִים. וַיַּעַשׂ בָּלָק כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר בְּלָעַם וַיַּעַל בָּלָק וּבְלָעַם פָּר וָאֵיל בְּמִזְבְּחֹת"

שלוש פעמים במהלך הפרשה מקריבים בלעם ובלק קרבנות רבים לה' (כאן, בפסוק יד ובפסוקים כט-ל). מה טיבם של קרבנות אלו?

בלעם יודע את סגולת הקרבן ואת כוחו. הוא יודע שהאבות הקריבו קרבנות וקרבנס נרצה לה'. בלעם סובר שמכוח קרבנותיו יצליח לכפות על ה' לשמוע בקולו. כפי שכותב הרש"ר הירש: "... כסבורים היו [בלעם ובלק] שיש לקרבן כח כפיה המשפיע על האלקות."

כתב רש"י (בפסוק ד): "את שְׁבַעַת המזבחות ערכתי – 'שבעה מזבחות ערכתי' אין כתיב כאן, אלא 'את שְׁבַעַת המזבחות', אמר לפניו – אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות, ואני ערכתי כנגד כולן... וַיַּעַל פָּר וָאֵיל בְּמִזְבְּחֹת – ואברהם לא העלה אלא איל אחד."

בתפיסתו של בלעם, ריבויים הכמותי של המזבחות והקרבנות הוא שמכריע את רצונו של ה'. אולם בלעם לא נתן את דעתו לכך שאין להפריד בין מקריב הקרבן, רצונותיו ורמתו המוסרית, לבין הקרבן עצמו.

במדבר תנחומא (פרשת צו א) נאמר:

"בלעם הרשע הוא היה סנגורן של אומות העולם... הִיָּרְצָה ה' בְּאַלְפֵי אֵילִים, בְּרַבְבוֹת נְחָלֵי שָׁמֶן (מיכה ו, ז). רוצה הוא מה שאתם מקריבין לו. לא לוג שמן אתם מקריבין לו? אנו מקריבין לו רבי רבבות נחלי שמן. מה הקריב אברהם לפניו, לא איל אחד? אם רוצה, אנו מקריבין לו אלפי אלפים. ומה הקריב אברהם, לא בנו? אני אקריב לו בני ובתי... ראה, בלעם הרשע כמה היה ערום. התחיל אומר: 'את שְׁבַעַת המזבחות ערכתי' (במדבר כג, ד), לא אמר שבע מזבחות אלא

'המזבחות'. אלו הן, משנברא אדם הראשון עד עכשיו, שבע מזבחות בנו, ואני מקריב שבע כנגד שבעתן... אמר לו הקדוש ברוך הוא: רשע, אילו הייתי מבקש קרבן, הייתי אומר למיכאל ולגבריאל והיו מקריבין לפני... אמר לו הקדוש ברוך הוא: מה אתה מבקש, להטעות את עצמך לפני, שאקבל קרבן מן האומות, אין אתה יכול. שבועה היא: 'מֵאַתַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם' (ויקרא כד, ח), תנאיהן, שאיני מקבל קרבן אלא מישראל".

המהר"ל בספרו **נתיבות עולם** (נתיב העבודה פרק א) מסביר את הדברים: בלעם טעה טעות יסודית בהבנתו את משמעות הקרבן. בלעם סבר שהקרבן הוא מתנה שנותנים לה', כעין דורון שנותנים למלך, כדי למצוא חן בעיניו ולפתות אותו לעשות את רצון הנותן, ולכן הוא מרבה בקרבנות. אך לאמיתו של דבר, עיקר עניינו של הקרבן הוא בהתמסרות האישית שמגלה בעל הקרבן על ידי שהוא מכוון רצונו לרצון ה'. מטרת הקרבן היא ליצור חיבור בין האדם המקריב לריבונו של עולם ולכן מתאים הוא דווקא לעם ישראל, אשר בטבעם הם מאוחדים עם רצון ה'. כפי שלמדנו בחומש ויקרא, הקרבת הקרבן צריכה לבוא תמיד עם תשובה והתקרבות לה'. מושגים אלה היו זרים לאישיותו של בלעם הרשע, ולכן ריבוי הקרבנות של בלעם אינו "משכנע" את ה' להסכים לקלל את ישראל.

הכנותיו של בלעם

נאמר בפסוק ג: **"וַיֹּאמֶר בְּלַעַם לְבָלֵק הֲתִצַּב עַל עֲלֹתָי וְאֶלְכָה אוֹלֵי יַקְרָה ה' לְקִרְאָתִי וְדַבֵּר מֵהַ יְרֵאֵנִי וְהִגִּדְתִּי לָהּ, וְיִלְדֵךְ שְׂפִי"**

כתב רש"י: "וילך שְׂפִי – כתרנומו: יחידי, לשון שופי ושקט, שאין עמו אלא שתיקה".

ורס"ג כתב: "וילך להתבודד במקום נוח ושקט".

בעוד בלק נשאר ליד המזבחות והקרבנות, בלעם הלך להתבודד במטרה להכשיר את עצמו לקבל את נבואת ה', מתוך תקווה שבזכות הדורון יסכים ה' עם מגמתו - לקלל את ישראל.

נאמר בפסוק ד: **"וַיִּקְרַ אֱלֹקִים אֶל בְּלַעַם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֵת שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחוֹת עָרַכְתִּי וְאָעַל פֶּה וְאֵיל בְּמִזְבְּחִי"**

כתב רש"י: "וַיִּקְרַ – לשון גנאי... כלומר בקושי ובביזיון, ולא היה נגלה אליו ביום, אלא בשביל להראות חיבתן של ישראל".

ומפרש הרמב"ן: "בעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה, על כן יאמר בו כלשון הזה, כי עתה בא אליו דיבור ה' דרך מקרה לכבוד ישראל... וה' לא שמע אליו על כוונתו, ואמר לו כה תדבר".

בלעם כשלעצמו אינו ראוי לנבואה, בודאי כאשר הוא מכוון לקלל את ישראל בניגוד לרצון ה', אך למרות זאת ה' מתגלה אליו, כדי להפוך את קללתו לברכה ובכך להראות את חיבתו לישראל.

כתב האברבנאל: "והנה כנתה התורה את נבואת בלעם בלשון מקרה, להודיע שלא היתה נבואתו דבר עצמי כנבואת משה, שהיתה במדרגת עצם, ונבואת בלעם היתה במדרגת המקרה". אמנם ה' דיבר עם בלעם, אך בל נטעה ונחשוב כי יש דמיון בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם, התורה הדגישה את הפער ביניהן במילה "וַיִּקְרַ", המבטאת קשר מקרי וארעי של ה' עם בלעם, לעומת הקשר הקבוע והעצמי עם משה נביאו, נאמן ביתו.

מבט לתלמיד

נשוב ונבליט את אהבת ה' לעם ישראל, המתבטאת לא רק בהפיכת הקללה לברכה, כפי שנלמד בהמשך, אלא בעצם השראת השכינה האלקית הנשגבה על אדם פחות ושפל כבלעם, בעבורם.

נאמר בפסוק ה': "וַיִּשֶׁם ה' דְּבַר בְּפִי בַלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל בְּלָק וְכַה תְּדַבֵּר"

בדרך כלל ה' מתגלה לנביאיו בדיבור, באמירה או במראה וכדו', אולם כאן שם ה' "דְּבַר בְּפִי בַלְעָם". מה משמעות הדבר?

מפרש אור החיים הקדוש: "...לפי שרצה ה' לגלות עתידות ודברים נפלאים מהטובות אשר יגיעו לישראל, ורצה שיתגלו על ידי בלעם נביא האומות, לפרסם מעלת עם קדושו לפני כל האומות... ולפי שאדם זה הוא אדם מובהק בכיעור ותיעוב ושיקוץ, לא תנוח עליו הרוח הקדושה המגדת העתידות, גם הדברים מצד עצמן דברי קודש הם ולא יחנו בגוי טמא, לזה נתחכם ה' לעשות תיקון לדבר קדושה לבל תעבור במבוי מטונף ועשה מחיצה בין הכח המדבר והדיבור עצמו, ובין פי חזיר... ואז 'כה תדבר' – רוח הקודש היא תדבר...".

דברים אלה עמוקים וקשים להבנה, על כל פנים מבינים אנו כי הדברים שאמר בלעם בשם ה' לא נאמרו מכוח אישיותו, אלא הם דברים עליונים ונשגבים, אשר באורח פלא וברצון ה' יצאו מפיו של רשע זה.

נאמר בפסוק ו': "וַיֵּשֶׁב אֵלָיו וְהָנָה נִצֵּב עַל עֲלָתוֹ, הוּא וְכָל שְׂרֵי מוֹאָב"

כתב רבי משה דוד וואלי, תלמיד חבר של הרמח"ל, בספרו שבטי י-ה: "והנה הרשע הזה, כשקיבל את הדיבור חזר אצל בלק שהיה נִצֵּב עַל עֲלָתוֹ, הוא וכל שרי מואב, לעשות את הדבר בפומבי גדול, וכולם ממתנינים לדבריו של בלעם כאילו היו בטוחים היותם רעים לישראל, כי חשבו שנתפתה השכינה לעשות כרצונם על ידי הדורון של הקרבנות...".

בלק ושריו ממתנינים בציפייה דרוכה לשמוע את קללתו של בלעם, ואף בלעם עצמו - גם לאחר אזהרות ה' וציוויו - לולא כפיית ה' היה מעז לקלל את ישראל גם כעת.

הברכה הראשונה ששם ה' בפי בלעם (פסוקים ז-יב)

סדר הברכות

הברכות ששם ה' בפי בלעם מציגות בפנינו שילוב של שבחים מופלאים על ישראל יחד עם ייעודים גדולים ונבואות לעתיד, מניצחונם של ישראל על עמי כנען ועד לימות המשיח. נבואותיו של בלעם מופיעות לפנינו בהדרגה ובסדר מתפתח, הן מבחינת מדרגת הנבואה והן מבחינת מרחק אופק ההבטה, כדברי הרמב"ן (במדבר כד, יד): "כי כל נבואותיו מוסיפות בעתידות, מתחילה אמר שהם חלק ה' ונחלתו, ובשנית הוסיף כבשם הארץ והרגם מלכיה, ובשלישית ראה שבתם בארץ... והעמידם מלך... בנבואה הזאת הרביעית יוסיף לראות ענין המשיח...".

תוכנה הכללי של הברכה הראשונה

הרמב"ן (בסוף פירושו לפסוק י) מסכם את תוכן הברכה הראשונה: "והנה כלל נבואתו בזה הפעם שאין השם חפץ בקללתנו, וכי אנחנו עם לבדד, חלקו ועמו, לא נתערב בגוים ולא נחשב עמיהם, ואחריתנו דרך טובה בדרך ישר".

המהר"ל בספר נצח ישראל (פרק נו) מסביר ש"הברכה הראשונה מן בלעם היה לישראל בצד התהלה". כלומר, ברכה זו תעסוק באבות הקדושים שמהם צמח עם ישראל, כפי שנראה בהמשך.

הפתיחה לברכה

נאמר בפסוק ז: "וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר, מִן אֲרָם יִנְחַנִּי בְּלֶק מְלֶךְ מוֹאָב מִהַרְרֵי קֵדְם, לָכֵּה אֶרֶץ לִי יַעֲקֹב וּלְכֵה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל"

הרש"ר הירש כתב (בראשית ד, ז): "משל': ביטוי או משפט, שאין פשוטו כמשמעו... המשל מתייחס לדברים שלא נזכרו בו – כדי לציין את טיבם ואת ייעודם".

הביטוי 'משל' מתייחס לדברי חכמה שנאמרים בסגנון מליצי ולעיתים בשפת רמזים, כעין חידה שיש לפענח אותה.

נאמר בפסוק ח: "מָה אֶקֶב לֹא קִבְּהָ אֵל וּמָה אֶזְעַם לֹא זַעַם ה'"

בלעם פותח את 'משלו' במעין התנצלות על כך שאינו מקלל את ישראל. וכך כתב רש"י: "לא זעם ה' – אני אין כוחי אלא שאני יודע לכוון השעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה, והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך, וזהו שנאמר (מיכה ו, ה): 'עמי, זָכַר נָא מַה יַעֲזִיב וְגו' וּמָה עָנָה אֶתְּנוּ בלעם וְגו' לְמַעַן דַּעַת צְדָקוֹת ה'".

כפי שהובא לעיל, 'מומחיותו' של בלעם היתה לזהות את הרגע שבו מתגלה כעס ה' בעולם, ובאותו רגע היה מצליח לקלל. אולם מאהבת ה' את ישראל, נמנע הקב"ה באותם ימים מלכעוס אף באותו רגע קטנטן שמתגלה כעסו - כדי שלא יצליח בלעם לפעול דבר בעינו הרעה.

יסודות עם ישראל

נאמר בפסוק ט: **"כִּי מֵרֹאשׁ צוּרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְבְּעוֹת אֲשׁוּרָנוּ, הֵן עִם לְבַדָּד יִשְׁכְּן וּבְגוֹזִים לֹא יִתְחַשֵּׁב"** כתב רש"י: **"אני מסתכל בראשיתם ובתחילת שרשיהם, ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו, על ידי אבות ואמהות"**.

כפי שהוסבר בהקדמה לפרשתנו, דרכו של בלעם לקלל היא למצוא במציאות נקודה שלילית שתהווה עבורו פתח לקללה. בלעם רצה שקללתו תפגע בעם ישראל באופן עמוק, ולשם כך ניסה להתבונן תחילה בעינו הרעה ביסודותיו של העם, כדי למצוא שם פגם. וכך נאמר **במדרש תנחומא** (בלק יב): **"כי מראש צורים אֶרְאֶנּוּ, להודיעך שנאתו של אותו רשע, שמתוך ברכתו אתה יודע מחשבתו. משל למה הדבר דומה, לאדם שבא לקוץ את האילן. מי שאינו בקי, קוצץ את הענפים כל ענף וענף ומתיגע. והפיקח מגלה את השרשים וקוצץ. כך אמר אותו רשע, מה אני מקלל כל שבט ושבט, הריני הולך לשרשיהם. בא ליגע, מצאן קשים. לכך אמר, 'כי מראש צורים אֶרְאֶנּוּ'."**

דבר אחר: **"כי מראש צורים אֶרְאֶנּוּ, אלו האבות. ומגבעות אשורנו, אלו האמהות"**. המהר"ל מסביר דברים אלה בספרו **נצח ישראל** (פרק נז): **"...בלעם היה רוצה לקלל את ישראל מצד התחלתו, ולכך כאשר היה מהפך השם יתברך הקללה לברכה היה מברך אותן מצד התחלתו..."**.

בלעם מתחיל בהתבוננות על שורשיו של עם ישראל. בכל עם, חושב בלעם, ניתן למצוא לפחות יסוד רעוע אחד שעליו מושתתת האומה. ביסוד זה ביקש בלעם להתמקד ודרכו לערער את קיום האומה. והנה כשעיני רוחו של בלעם התרוממו לראות את ראשיתם של ישראל, הוא מצא את שורשיהם "מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו, על ידי אבות ואמהות", כדברי רש"י. עם שאלו הם שורשיו, אף קללה לא יכולה לשלוט בו, בדומה לעץ ששורשיו חזקים ובריאים, שמובטח לו שלא ימוט.

עם לבדד ישכון

נאמר בהמשך הפסוק: **"הֵן עִם לְבַדָּד יִשְׁכְּן וּבְגוֹזִים לֹא יִתְחַשֵּׁב"**

כתב רש"י: **"...לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות..."**.

כלומר, טבעו של עם ישראל איננו כטבע אומות העולם. דרכן של האומות, שלאחר תקופת פריחה של העם על במת ההיסטוריה, העם נחלש ושוקע ולבסוף מתמוסס ונעלם. לעומת זאת עם ישראל, לעולם לא יכרת ויאבד, אלא ישאר קיים לנצח.

כתב הרלב"ג: "...הנה מצאתי שזה העם ישכון לבדד, להיות נבדל משאר האומות וקדוש מהם. ולזה לא יתחשב בנוים, שיהיה נמנה עם שאר הגוים... להורות שאין יחס [דמיון] בין ישראל ובין שאר האומות".

וכתב רבנו בחיי: "והכוונה... כי הוא עם מיוחד, לא יתחשב בשאר העמים, אבל הוא מובדל מהם בתורתו ואמונתו, ובענין שכתוב: 'וְאַבְרָהָם יָצָא מִן הָעַמִּים לְהִיטֵל לְיִשְׂרָאֵל'". עם ישראל בטבעו, באופיו ובאמונתו שונה ונבדל מן העמים. כך נבראנו על ידי הקב"ה "אשר בחר בנו מכל העמים" (ברכות התורה), וכפי שנאמר בחומש דברים (לב, ט): "כִּי חָלַק ה' עִמּוֹ יַעֲקֹב חֶבְלֵי נַחֲלָתוֹ".

מי מנה

נאמר בפסוק י: "מִי מָנָה עֵפֶר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת רֵבַע יִשְׂרָאֵל, תָּמַת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתָהִי אַחֲרֵיתִי כְּמָהוּ"

כתב רבנו בחיי: "מי יכול למנות בני יעקב שהם כעפר, ומי יכול לתת מספר בחלק רביעי [אפילו רבע] שבישראל...".

וכן כתב הרמב"ן: "...גם רובע [רבע] ישראל למחנות הדגלים הארבעה לא אוכל למנות. יתנבא עליהם שירבו ולא ימעטו, ויהיו תמיד הם לבדם זרע יעקב כחול הים אשר לא ימד ולא יספר". בלעם מתפעל מהריבוי המספרי העצום של ישראל, עד כדי כך שגם מחנה אחד מארבעת הדגלים לא ניתן להיספר, ובכך מברכס שריבויים ימשיך וילך.

ישראל ישירים

נאמר בהמשך הפסוק: "תָּמַת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתָהִי אַחֲרֵיתִי כְּמָהוּ"

כתב הרמב"ן: "...לומר שהן נוחלי גן עדן. כי אחרית האדם המות, על כן יבקש שימות מות ישירים, הם ישראל הנקראים ישורון (דברים לג, ה) שיבלו ימיהם בטוב, ותהי אחריתי כמוהו, כישראל אשר חלקם בחיים, ואינם בני גיהנום ואבדון".

וכתב המלבי"ם: "תָּמַת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל – שנפשם צרורה בצרור החיים לנצח, וְתָהִי אַחֲרֵיתִי כְּמָהוּ, שגם הגוף עתיד לקום בתחיה באחרית".

וכך פירש הרש"ר הירש: "מותם הוא רב אושר יותר מאשר חיינו, שהרי הם 'ישירים'...".

בלעם יודע שלעם ישראל, שנקראים 'ישירים', צפון גמול על מעשיהם הטובים גם בעולם הבא. לעומת זאת, לרשעים, גם אם יצליחו בעולם הזה, אין חלק בטוב הצפון לצדיקים בימות המשיח, בתחיית המתים ובעולם הבא.

ומוסיף הרצ"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 278):

"כשמביט ענק כזה, בעל כוח כזה, בראיה כזו, אזי הוא רואה מיהו העם הזה ומהו שורשו, עד כדי כך שהוא מתקנא בהם, בחייהם ובמותם: 'תמות נפשי מות ישרים'. הלוואי שאחיה כמוהם והלוואי שאמות כמוהם. האבות הם הם שנקראו ישרים... הגאון הזה רואה במעוף אדיר את תופעת עם ישראל. הוא מתחיל בצורים ובנבעות ומתאהב בענקים האציליים האלה [האבות והאמהות], 'הלוואי ואחיה כמוהם'. ומתוך הבנה והערכה לעם הזה, הוא מברך אותם".

ברגעים מיוחדים אלה, של הכרה במעלתם של ישראל, מתעלה בלעם ומשתוקק להיות שייך שייכות כל שהיא למעלה עליונה זו, ומתוך כך הוא מברך אותם.

תרעומת בלק ותשובת בלעם

נאמר בפסוק יא: "וַיֹּאמֶר בְּלָק אֶל בְּלָעַם מַה עָשִׂיתָ לִּי, לְקַבֵּ אִיבֵי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בִּרְכָתְךָ בָּרַךְ" כתב אור החיים הקדוש: "נתרעם בלק על הברכה, לפי שהגם שאמר לו בלעם 'הִיכַל אוֹכַל דְּבָרִי וְגו', הבין שהכונה היא לענין שאם לא יסכים ה' עליו לקלל לא יקלל, אבל הברכה – שב ואל תעשה היא, ולא יברך...".

בלעם כבר הודיע לבלק שפיו אינו ברשותו, אך בלק חשב שלכל היותר ישתוק בלעם ויימנע מלקלל, ולכן התרעם כעת על כך שבלעם לא הסתפק בשתיקה אלא אף בירך את ישראל. את זאת לא היה מוכן לקבל.

נאמר בפסוק יב: "וַיַּעַן וַיֹּאמֶר, הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יִשִּׁים ה' בְּפִי אֶתוֹ אֲשָׁמֵר לְדַבֵּר" פירוש המילים "אתו אֲשָׁמֵר לְדַבֵּר" הוא, אותו אני מוזהר לדבר, כפי שכתב אור החיים הקדוש: "לא כמו שאתה חושב, שאין עלי חיוב כשיבא הדיבור מה' לברך, ואסתום פי ולא אדבר, לא כן הוא, אלא הרי הוא מותר להלל ישתוק... ומעתה אנוס הוא. ורבותינו ז"ל (במדבר רבה כ, יט) אמרו שאמר לו [בלעם על עצמו], ולואי שהיה מת ולא מברך ישראל, הרי שכל מה שהיה מברך אנוס היה, ולא מליבו".

מכאן אנו למדים כמה גדולה היתה שנאתו של אותו רשע לישראל, שהיה מוכן למות ובלבד שלא יברך את ישראל.

מבט לתלמיד

שוב פוגשים אנו את גאוותו של בלעם ושנאתו לישראל. גם לאחר דברי הברכה וההערכה שאמר על ישראל בציווי ה', עדיין לא נכנע ובירך את ישראל רק מתוך הכרח.

בלעם ובלק מתכוננים לקלל את ישראל שנית (פסוקים יג-יז)

מקום אחר

נאמר בפסוק יג: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי בָלַק לְדָן נָא אֵתִי אֶל מְקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם, אֲפֹס קִצְחוּ תִרְאֶה וְכִלּוֹ לֹא תִרְאֶה, וְקִבְּנוּ לִי מִשָּׁם"

בלק לוקח את בלעם לשלושה מקומות שונים בתקוה שיצליח סוף סוף לקלל את ישראל. מה משמעות החלפת המקומות?

כתב רש"י (בפסוק יד): "שָׂדֵה צִפִּים – ראה בלק שעתידה פְּרֻצָה לְהַפְרִיז בְּיִשְׂרָאֵל מִשָּׁם, שִׁשָּׁם מֵת מִשָּׁה. כִּסְבוֹר שִׁשָּׁם תַּחוּל עֲלֵיהֶם הַקְּלִלָה, וְזוֹ הִיא הַפְּרֻצָה שֶׁאֲנִי רוֹאֶה".

המקומות שמהם ניסה בלעם לקלל היו מקומות של עבודה זרה או מקומות שבהם נגרמה רעה לעם ישראל - בלעם התחיל ב'במות בעל', מקום של עבודה זרה, ומשראה שלא הועיל לו הדבר הלך לחפש מקומות שבהם נגרמה רעה לישראל - ראש הפסגה וראש הפעור. בלק, שהיה גם הוא קוסם, בחר במקומות אלה מתוך תקוה שמנקודות מבט אלה יצליח בלעם למצוא חסרונות בישראל, ומתוך כך תחול עליהם הקללה.

חז"ל במדרש רבה (כ, יח) המשילו את הדבר: "למה הדבר דומה, לאחד שיש בידו סכין ואין מכיר את הפרקים [המקומות המתאימים לחיתוך בגוף הבהמה השחוטת] והברו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין. כך היו שניהם דומין, בלק רואה את המקומות שישראל נופלים בהם, וַיַּעֲלֶהוּ בָּמוֹת בְּעֵלֵי, שִׁרְאָה שִׁיִּשְׂרָאֵל נֹפְלִים שָׁם...".

דבר ה' בפי בלעם

נאמר בפסוק טז: "וַיִּקַּח ה' אֶל בְּלָעָם וַיִּשֶׂם דְּבַר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל בָּלַק וְכַה תִּדְבֹר"

כתב הרמב"ן: "עתה לכבוד ישראל עלה האיש הזה להתנבא במדת רחמים, בשם הגדול אשר נגלה למשה, כי עד עתה נאמר בו וַיִּקַּח אֱלֹהִים (פסוק ד), וַיִּבֵּא אֱלֹהִים (במדבר כב, ט), ועתה ידע כי לא יוכל לקללם בשום ענין בעבור כי במידת רחמים יחונן עליהם...".

לעיל אמרנו כי מדרגת נבואתו של בלעם הולכת ומתפתחת מברכה לברכה. הרמב"ן מסביר שבדבריו הקודמים התגלה ה' לבלעם בשם 'אלקים', המבטא את מידת הדין, וכעת התגלה אליו בשם 'ה'', המבטא את מידת הרחמים, לרמז לו שבמידה זו הוא נוהג עם עמו ישראל ולא יניח לו להזיק להם.

דברים אלה עמוקים וקשים להבנה, בודאי לתלמידים צעירים, אך נוכל להסביר לתלמידים, מבלי להיכנס להבחנה בין שמות ה' השונים, שכעת, עם הברכה השניה, יבין בלעם שאין כל טעם שינסה לקלל את ישראל, כי ה' שומר על עמו ומרחם עליהם ולא יניח לו לעשות זאת.

כתב רש"י: "ומה היא השימה הזאת... אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל, אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו. ונתן לו הקדוש ברוך הוא רסן וחכה בפיו, כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה. אמר לו: על כרחך תשוב אל בלק".

באהבת ה' לעמו, אין ה' "מסתפק" בכך שבלעם יימנע מלקלל את ישראל, אלא מכריח את בלעם להשמיע באזני בלק את דברי הברכה לישראל.

נאמר בפסוק יז: "וַיָּבֵא אֱלֹהֵי וְהֵנוּ נִצֵּב עַל עֲלֵתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אָתוֹ, וַיֹּאמֶר לוֹ בְּלָק מַה דָּבָר הִיא" כתב רש"י: "וְשָׂרֵי מוֹאָב אָתוֹ – ... כִּיּוֹן שָׂרָאוּ שְׂאִין בּוֹ תְּקוּהָ הִלְכוּ לָהֶם מִקְצָתָם [שֶׁכֵּן בַּפֶּעַם הִרְאִישׁוֹנָה נֹאמַר: 'וְכָל שָׂרֵי מוֹאָב', וְלֹא נִשְׂאָרוּ אֲלֵא מִקְצָתָם. מַה דִּיבַר ה' – לְשׁוֹן צַחֻק הוּא זֶה, כְּלוּמַר אֵינְךָ בְּרִשׁוֹתֶךָ".

הכבוד וההערכה הגדולים בהם רצה בלק לעטר את בלעם, הולכים ומפנים את מקומם ליחס של זלזול ובוז כלפיו. מתברר כי האהבה בין רשעים אלה אינה אמתית, אלא מבוססת כל כולה על האינטרס המשותף. וכאשר מתברר שבלעם אינו מסוגל "לספק את הסחורה", האהבה מתפוגגת ושנאה תופסת את מקומה. כך למדנו בפרקי אבות (פ"ה, מט"ז): "כל אהבה שהיא תלויה בדבר, בטל דבר, בטלה אהבה".

הברכה השניה ששם ה' בפי בלעם (פסוקים יח-כז)

תוכנה הכללי של הברכה השניה

המהר"ל בספרו נצח ישראל (פרק נח) מסביר, ש"ברכה זאת [הברכה השניה] נאמר לישראל מצד שלמות הווייתם". כלומר, ברכה זו תעסוק בשלמות המוחלטת של נשמת ישראל ובדבקותם המיוחדת בה'.

וכתב האברבנאל: "והיתה כל הנבואה הזאת השנית תוספת הודעה לבלק, שישראל יכבשו את הארץ וינצחו את המלכים שילחמו עמם ויהרגום, ויזכו ישראל לנבואה וליושר המידות, ועם זה הודיעו שהם מונהגים על ידי ההשגחה האלקית ולכן לא יפעלו בהם קסמים ונחשים...".

לא איש אל ויכזב

נאמר בפסוק יט: "לֹא אִישׁ אֵל וַיִּכְזֹב וּבֶן אָדָם וַיִּתְנַחֵם, הֵהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדָבָר וְלֹא יִקְיַמְנָה" פסוק זה נוכל להסביר בשני אופנים:

כתב הרש"י הירש: "...אם ה' אמר על דבר שהוא ברוך, הרי הוא ברוך ואין בו בחינה שהקללה יכולה לחול עליה... 'ההוא אמר' וגו' – באומרו 'ברוך הוא' כבר הבטיח לעם ברכה, וכלום לא יעשה את מה שהבטיח?...".

בלעם אמר לבלק, שאין לצפות שה' יאפשר לו לקלל את ישראל, שהרי כבר אמר עליהם: "כִּי בְּרוּךְ הוּא". ה' אינו כבן אדם, המחליט דבר מה ואחר כך משנה את דעתו. דבר ה' קיים לעולם וממילא רצונו לברכם יתממש במלואו.

לפי יכולתם ורמתם של התלמידים נוכל להסביר הסבר נוסף, מורכב יותר.
כתב רש"י: "לא איש וגו' – כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות, ואתה סבור להמיתם במדבר?!".

וכתב אור החיים הקדוש: "...יש שני דברים אשר דיבר ה' א' – להקים מלכות ישראל ולהיטיב להם. וה-ב', שחשב ה' לעשות רצונו, לתת תורתו לעם קדושו, והם דברים שנוגעים לו יתברך. וכנגד שניהם אמר: 'לא איש אֵל וְיִכְזָב, בהבטחות הטובות אשר הבטיח האבות. 'ובן אדם וְיִתְנַחֵם', ממה שחשב בהנהגת עולמו, לתת תורתו לישראל ולהדריכם לקיים מצוותיו. ואם כן, איך יחשוב לקלל ישראל, ונמצא מכזב ה"ו בהבטחותיו לאבות וניחם על מה שחשב עשות...".

לפי פירוש זה, דבר ה' עליו מדובר בפסוק, הוא ההבטחה לאבות ורצון ה' לבחור בעם ישראל. ישנם שני סוגי רצונות: א. הבטחה לאחרים. ב. רצון עצמי, שאינו נוגע למישהו אחר. שני החלקים בפסוק מלמדים, שאם יחזור בו ה' מדברו על ישראל יהיה בכך ביטול של שני סוגי הרצונות: א. ה' הבטיח לאבות הבטחות ואם יחזור בו מהן יעבור על הבטחות אלה. ב. ה' ייעד את עם ישראל להיות נושאי דברו, תורתו ומגמתו בעולם, וכיצד ינחם ויחזור בו מדבר כה יסודי וחשוב בבריאה? הרי "מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר" (בראשית רבה א, ד)!

וכך כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "...נהיו ישראל לעם סגולה להנהיג בהם את עולמו על פי התורה והמצוה שלהם, וזהו גדולתן של ישראל, ואמר בלעם דוה אי אפשר לשנות, כי מתחילת בריאת שמים וארץ רצה הקב"ה להשכינ שכינתו בארץ... ואחר כך קבלו ישראל את התורה, אז נגמר רצון השנחת ה' שהיה בבריאת שמים וארץ, שיהא כל הנהגת העולם אחרי מעשי ישראל...".

בלעם מוכרח לברך

נאמר בפסוק כ: "הִנֵּה בָרַךְ לְקַחְתִּי, וּבָרַךְ, וְלֹא אֲשִׁיבָנָה"
מפרש רבנו בחיי: "...קיבלתי הברכות מלמעלה כי הקב"ה משיח הדברים בפי... ועל כן לא אוכל להשיב הברכה, כי אין הדיבור כי אם ביד השי"ת...".
אמר בלעם לבלק: למרות רצוני וציפייתך שאמנע מלברך את ישראל, הדבר אינו באפשרותי כי מוכרח אני לומר את הדברים ששם ה' בפי.

לא הביט און

נאמר בפסוק כא: "לֹא הִבִּיט אֵן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עֵמֶל בְּיִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ עִמּוֹ וְתִרְוַעַת מִלֶּךְ בּוֹ".
נביא שני פירושים שהובאו במפרשים:
בתרגום אונקלוס כתב: "אסתכלית ולית פלחי גלולין בדבית יעקב...", כלומר - גם כאשר מתבוננים ומחפשים, אין למצוא בישראל חוטאים עובדי עבודה זרה.

ומעין זה כתב גם בפירוש **בכור שור**: "כלומר למה יחזור הקב"ה מלברכם, הלא לא הביט הקב"ה שום און ותוך ביעקב, וגם 'לא ראה עמל' – כל פעולה רעה קורא עמל...".
ה' יודע שאין עם ישראל שקוע בחטאים כמו העמים האחרים, ובמיוחד לא בעבירות חמורות כמו עבודה זרה, שפיכות דמים וכדו'.
וכתב הרס"ג: "וכיון שלא ראה און בבית יעקב ולא מרמה בבית ישראל לכן ה' אלקיהם עמהם וידידות מלכם נתונה להם".

פירוש שני:

כתב הרשב"ם: "אינו רוצה לעונשן אפילו כשהן חוטאים... 'לא הביט' – אינו רוצה להביט".
וכתב אור החיים הקדוש: "...לא הביט און", שהוא רושם המפעל הרע, אינו אפילו ביעקב... והגם שיטעו מדרך השכל אינו נקבע בנפשם האון, שהוא חלק הרע, על דרך אמרו: 'בְּלֶךְךָ יִפְהַרְעֵנִי וּמוֹם אֵין בְּךָ', פירוש שאין החטא עושה בו מום קבוע אלא לכולך, העובר על ידי רחיצה והדחה...".
וכן כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "האון שישנו ביעקב אינו בעצם מושרש בלב יעקב...".
החטא איננו מהותי לישראל. כשבני ישראל חוטאים, התנהגות זו אינה מתאימה לאופיים ואינה חוקקת בהם רושם שלילי קבוע. הטבע האמיתי של עם ישראל קדוש, טהור ונקי מכל כיעור. החטא נובע מגורמים חיצוניים, כמו היצר הרע או רוח שטות זמנית. לכן אין ה' מביט אל החטא ואיננו מסיר את השגחתו מישראל אף בשעה שחוטאים, כפי שכתב רש"י: "...כשהן עוברים על דבריו אינו מדקדק אהריהם להתבונן באוניות [מלשון און, חטא ושקר] שלהם ובעמלן...", ומשום כך - "ה' אלקיו עמו – אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו זו מתוכן".
ענין זה ביטאו חז"ל בדרשתם על הפסוק (דברים יד, א) "בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם" - "בין כך ובין כך אתם קרוים בנים" (קידושין לו ע"א) - בין שישראל עושים את רצון ה' ובין שאינם עושים, נקראים הם בנים לה'.

קרבת ה' לישראל

נאמר בהמשך הפסוק: "ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו".
רש"י כתב: "ותרועת מלך בו – לשון חבה ורעות...".
רש"י ומפרשים נוספים הסבירו את המילה "תְּרוּעַת" מלשון רעות. לאור דברי המפרשים על תחילת הפסוק (בפירוש השני), נסביר שתמיד נשאר אהבת ה' לעמו ישראל, גם במצבים קשים של חטא ונפילה.

המהר"ל מפראג (בספרו נצח ישראל פרק נח) מסביר את הביטוי "תְּרוּעַת מֶלֶךְ" באופן שונה:
"פירוש, כי ה' יתברך עמו מבלי פירוד, כי תיכף שהוא מריע, הוא נושע. וכדכתיב (במדבר י, ט): 'וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם, והרעתם בהצצרת

ונזכרתם לפני ה' אלקיכם, ונושעתם מאיביכם'. וענין זה שנושעים תיכף ומיד, מורה כי ה' יתברך עמהם בלי פירוד, שהרי תיכף שקוראים – נענים. וכדכתיב (דברים ד, ז): 'מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו... בכל קראנו אליו...'.
בלעם מתאר את הקרבה הגדולה בין ישראל לה' מלכס, ה' עונה לתפילותיהם ומושיע אותם מיד בכל צרתם.

יציאת מצרים - מעשה ה'

נאמר בפסוק כב: "אל מוציאם ממצרים, כתועפת ראם לו" מסביר רש"י: "אתה אמרת 'הנה עם יצא ממצרים', לא יצא מעצמו, אלא האלקים הוציאם".
בלעם אומר לבלק שיציאת עם ישראל ממצרים אינה כפי שחשב בלק - מעשה אנושי שעם ישראל יזם, אלא ה' הוא שהוציאם ממצרים כדי לקחת אותם לו לעם ולגלות על ידם את מלכותו בעולם.

בהמשך הפסוק, פירש רש"י: "כתועפת ראם לו – כתוקף רום וגובה שלו [יתועפות] הוא לשון תוקף ועוז, ו'ראם' הוא לשון רום וגובה. כלומר ה' המוציאם ממצרים הוציאם בגבורות ונפלאות כגודל תוקפו וגובהו]...".
כלומר, ביציאת מצרים הראה ה' את תוקפו ורוממותו. לפי פירוש זה, הרוממות המוזכרת בפסוק היא של ה'.

יציאת מצרים - התעלות בלתי פוסקת

כתב אור החיים הקדוש: "...כתועפת ראם לו' – פירוש, כי ה' מוסיף ומחזק אותם לרוממם. ואין קץ לרוממות אשר חשב ה' עליהם...".
בפסוק נאמר "מוציאם ממצרים", בלשון הווה, מפני שיציאת מצרים אינה מאורע שהתרחש בעבר והסתיים, אלא ה' מוסיף מאז לרומם אותנו מעלה מעלה, לאין קץ. לפי פירוש זה, הרוממות המוזכרת בפסוק היא של ישראל.

ישראל דבקים בדבר ה'

נאמר בפסוק כג: "כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, כעת יאמר ליעקב ולישראל, מה פעל אל"

כתב רש"י: "ראויים הם לברכה, שאין בהם מנחשים וקוסמים".
הניחוש והקסמים שימשו את הגויים לידיעת עתידות, כדברי הספורנו בחומש ויקרא (יט, כו): "לא תנחשו, ולא תעוננו – כל אלה היו דרכים אצלם בהגדת עתידות בסורם מדרכי רוח טהרה ונבואה לדרכי רוח הטומאה".

עם ישראל אינו זקוק למנחשים וקוסמים, מפני שהוא דבק בה' ובוטח בו. כך כתב רש"י בהמשך הפסוק, על המילים "כָּעֵת יֹאמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל, מַה פָּעַל אֱלֹהֵי אֵינָן צְרִיכִין לְמִנְחָשׁ וְקוֹסֵם, כִּי בְכָל עֵת שְׁצָרֶיךָ לְהֹאמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל הַקֶּבֶ"ה וּמַה נִּזְרָתִיו בְּמָרוֹם, אֵינֶם מִנְחָשִׁים וְקוֹסְמִים, אֵלֹא נֹאמַר לָהֶם עַל פִּי נְבִיאֵיהֶם...". ומפרש הרש"ר הירש: "...במקום עזר הדלים של הנחש והקסם... זוכה יעקב ישראל מאליו לדבר ה' הזך והבהיר".

רש"י הביא (בפירושו הראשון) את דברי המדרש, המלמדים על מעלתם הגדולה של ישראל לעתיד לבוא. וכך נאמר במדרש תנחומא (בלק יח): "ראתה עינו, שישראל יושבין לפני הקב"ה לעתיד לבוא כתלמיד לפני רבו, ושואלין ממנו כל פרשה ופרשה למה נכתבה... ומלאכי השרת שואלים אותו מה הורה לכם הקב"ה, לפי שאינן יכולין ליכנס למחיצתן...". ישראל אינם זקוקים לנחש וקסם, כי גדולה מעלתם עד כי לעתיד לבוא ישמעו את דבר ה' ישירות מפיו והמלאכים ישאלו אותם "מה פָּעַל אֱלֹהֵיךָ", מה חידש ה' בתורתו.

גבורת ישראל

נאמר בפסוק כד: "הֵן עִם פְּלִבְיָא יְקוּם וְכֹאֲרֵי יִתְנַשֵּׂא, לֹא יִשְׁכַּב עַד יֵאָכַל טָרֶף וְדָם חֲלָלִים יִשְׁתֶּה" כתב בפירוש אבן עזרא: "רמז כי ינצח מלכי כנען... 'ודם חללים' – המלקוח". וכן כתב הרמב"ן: "...ולא ישכון בארצו עד יאכל טרף וישתה דם מלכי כנען... והנה הוסיף בנבואה הזאת השנית להגיד לבלק כבשם הארץ והרגם מלכים אדירים". על פי דבריהם, הפסוק מדבר על ניצחון עם ישראל במלחמות כיבוש הארץ מעמי כנען.

עם ישראל נמשל בפסוק זה לאריה, אשר תכונתו העיקרית היא הגבורה, כפי שנאמר במסכת אבות (פ"ה, מ"כ): "גיבור כארי".

יש מקום להרחיב ולהסביר על מקומה ותפקידה של מידת הגבורה. גבורת המלחמה הופיעה בישראל כבר בתקופת אברהם אבינו, במלחמת הארבעה והחמישה, וליוותה מאז את עמנו בארצו במשך דורות רבים, בגבורת המכבים במלחמתם ביוונים, במרד בר כוכבא, ועוד ועוד. גבורה זו מפגישה אותנו עם עוצמות החיים שבאומה בהתמסרותה למען הופעת החיים בצורה השלמה, בארץ ה' על פי תורת ה'. הניצחון על האומות מגלה את השגחת ה' עלינו, ואנו מתקדמים לקראת תפיסת מקומו ותפקידו בעולם - כעם שהוא לב האומות.

רש"י מציין סוג נוסף של גבורה המאפיינת את עם ישראל: "כשהן עומדין משנתם שחרית הן מתגברין כלביא וכארי לחטוף את המצוות – ללבוש ציצית, לקרוא את שמע ולהניח תפילין". הגבורה הרוחנית לקיים את המצוות ולהיות זריזים בקיומן, גם כשהדבר קשה ודורש מאמץ גופני ונפשי, היא גבורה אמיתית המצריכה התגברות נפשית גדולה. גבורה מוסרית זו עומדת לישראל כזכות במלחמתם לנצח את האויבים והיא גם מקורה של הגבורה הגופנית המלחמתית, כפי שכותב מרן הרב קוק בספרו עין איה (ברכות ח"ב פרק תשיעי,

אות ז), שהביטחון בשם ה' אינו בא "למעט את כל כחות הגבורה האפשריים, כי אם להשכיל את העם שלא בכח הגבורה הבשרית [הגופנית] לבדה ישיגו מאויים [רצונם], כי אם צריך לזה גם הגבורה המוסרית שהיא ההליכה בדרכי ה'".

בלעם ובלק מתכוננים לקלל את ישראל בשלישית (פסוקים כז-ל)

נאמר בפסוק כז: "וַיֹּאמֶר בֶּלַק אֶל בִּלְעָם, לְכֵה נָא אֶקְחֶךָ אֶל מְקוֹם אַחֵר, אוֹלֵי יִישָׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹקִים וְקִבְּתוּ לִי מַשָּׁם"

כעת, לאחר שכבר פעמיים ברך ה' את ישראל דרך פיו של בלעם - מדוע חשב בלק שהפעם יסכים ה' לקלל את ישראל?

כתב אור החיים הקדוש: "...נראה כי השב, שאפשר שהפינה שעמד בלעם פעם א' וב', היו אנשיה צדיקים. מה שאין כן עתה, שמשים פניו כנגד כל העם, מן הסתם יהיו בהם כת אחת בלתי הגונה. וחשב אולי שימצא מקום לקוב משם...".

כפי שהוסבר לעיל, בלעם ניסה בכל פעם למצוא נקודת שלילה, דרכה יוכל לקלל את ישראל. קיווה בלק שממקום זה, ממנו ניתן לראות את כל עם ישראל, יוכל סוף סוף למצוא סדק של רוע, דרכו יצליח לחדור ולקלל.

רעיונות מרכזיים בפרק כג

בלעם ובלק מתכוננים לקלל את ישראל:

- **מהות הקרבן קרבת אלקים** - הקרבן מתקבל רק כשבא מתוך תשובה ותיקון המעשים. הקרבנות כשלעצמם, גם כשהם רבים, אינם "משכנעים" את ה' להסכים לרצון האדם.
- **מדרגת הנבואה של בלעם** - בלעם אינו ראוי לנבואה, אך ה' נותן דברי נבואה בפיו כדי להראות חיבתו לישראל. נבואת בלעם היא מקרית ופחותה, לעומת נבואת משה שהיא קבועה ועצמית.

הברכה הראשונה ששם ה' בפי בלעם:

- **אהבת ה' לעמו** - ה' שינה את סדרי הנהגת עולמו ונמנע מלכעוס אפילו רגע באותם ימים שהיה בלעם אצל בלק.
- **מעלת האבות** - האבות, שהם יסודותיו ושורשיו של ישראל, הם שלמים ואין בהם פגם.
- **מעלת עם ישראל** - עם ישראל הוא נצחי ונבדל מן העמים.
- **מעלת עם ישראל** - ישראל נקראים ישרים ומקבלים שכר טוב על מעשיהם הטובים.

בלעם ובלק מתכוננים לקלל את ישראל שנית:

- **אהבת ה' לישראל** - ה' לא רק מנע את בלעם מלקלל את ישראל, אלא גם כפה אותו לברך אותם.
- **אהבה התלויה בדבר** - האהבה וההערכה בין הרשעים תלויה באינטרס המשותף ובתועלת שהם מביאים זה לזה, וכשהדבר מתבטל - בטלה האהבה.

הברכה השניה ששם ה' בפי בלעם:

- **הנהגת ה' בעולם** - דבר ה' קיים לעולם, ואין ה' חוזר בו מדבריו והבטחותיו.
- **מעלת ישראל** - עם ישראל איננו שקוע בחטא כמו הגויים, ואף כאשר הם חוטאים החטא אינו עצמי ומהותי להם, ולכן לעולם לא תסור מהם אהבת ה'. ה' קרוב תמיד לישראל ושומע את תפילתם.
- **משמעות יציאת מצרים** - ה' הוציא את ישראל ממצרים בתוקף גדול. התעלותם של ישראל ביציאת מצרים לא הסתיימה והיא אינה פוסקת לעולם.
- **דבקות ישראל בה'** - ישראל אינם זקוקים לניחוש וקסמים כיון שהם דבקים בה' והנביאים אומרים להם את דברו. לעתיד לבוא ישמעו ישראל את דבר ה' ישירות מפי ה'.
- **מידת הגבורה** - עם ישראל מתאפיין הן בגבורה גופנית, של קיום חיי האומה בתורתה בין הגויים על ידי מלחמות, והן בגבורה רוחנית-מוסרית, של התגברות וזריזות לקיום המצוות. בזכות גבורתם הרוחנית מנצחים ישראל את האומות.

פרק כד

בפרקנו ארבעה נושאים עיקריים:

1. הברכה השלישית ששם ה' בפי בלעם
2. בלק כועס על בלעם, תשובת בלעם ועצתו הרעה
3. בלעם מתנבא על עתיד עם ישראל באחרית הימים
4. בלעם מתנבא על עתיד אומות העולם באחרית הימים ושב למקומו

הברכה השלישית ששם ה' בפי בלעם (פסוקים א-ט)

תוכנה הכללי של הברכה השלישית

כתב המהר"ל (נצח ישראל פרק נט): "והנה כל הברכה השלישית היא על ישראל שיש להם מעלה אלוקית עליונה".

הברכה השלישית מבררת כיצד המעלה האלקית שיש לעם ישראל מתגלה בעולם. והרמב"ן כתב: "והנה הוסיף בפעם הזאת השלישית להודיע לבלק כי אהלי יעקב היו טובים... ומשכנות ישראל גם כן יהיו טובים אחרי כבוש וחלוק... וכן תהיה ארצו מלאה כל טוב כגן רוה... וכי ינצח את עמלק... ותנשא עוד המלכות של ישראל שיהיו בה אחרי כן מלכים אדירים ינשאו מאד, ואמר לו שיאכל כל צריו ועצמותיהם יגרם, רמז להונם וכל אשר להם, ואמר שישכנו בה לבטח לא יראו מכל עם, כארי וכלביא שלא ירא פריץ חיות".

ברכה זו עוסקת בעיקר בהצלחה המדינית, הכלכלית והצבאית שתהיה לעם ישראל בארצו.

פסוקי הפתיחה לברכה

נאמר בפסוק א: "וַיֵּרָא בְלָעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי ה' לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא הִלֵּךְ בְּפַעַם בְּפַעַם לְקִרְאֵת נְחָשִׁים, וַיֵּשֶׁת אֶל הַמְדַבֵּר פָּנָיו"

כתב הספורנו: "חדל לכוון שעה מוכנת לזה שתחול עליהם קללה, מפני שראה כי טוב בעיני ה' לברכם, ואין לקוות שיוכל הוא לקללם".

כעת, לאחר שני הניסיונות הקודמים, מבין בלעם שה' אינו רוצה בקללתם של ישראל וגם לא יאפשר לו לעשות זאת. משום כך בלעם שם פניו אל המדבר. מה משמעות הדבר ומה היתה מטרתו במעשה זה?

נחלקו בכך המפרשים:

אונקלוס תרגום: "וְיִשְׂרָאֵל לְקַבֵּל עֲנָלָא דְעֵבְדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּרָא אֶפְוֵהוּ". כלומר בלעם הפנה את פניו כלפי העגל שעשו ישראל במדבר.

בעקבות התרגום אומר **רש"י**: "...אזכיר עוונותיהם והקללה תחול על הזכרת העבירה. וְיִשְׂרָאֵל אל המדבר פניו – כתרגומו".

בלעם ניסה לפגוע בעם ישראל בכך שנתן מבטו באחד החטאים החמורים שעשו במדבר - חטא העגל. הוא קיווה שמתוך התמקדות בחטא, יוכל לתת בהם את עינו הרעה ולקללם.

לעומת זאת כתב **הרמב"ן**: "כי בפעמים הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש, והיה ה' בא אליו בדרך מקרה, לא בכוונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה, ועתה כאשר נאמר לו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, להרע או להיטיב להם, הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם לקראתם, אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם, שיראה אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדיבור מאת ה' כאשר עשה עמו פעמים..."

כלומר בלעם נתן את פניו למדבר, למקום בו נמצא עם ישראל, כדי להכין את עצמו לקבל נבואה מה' - תהיה מה שתהיה.

והרשב"ם כתב: "ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים – לנסות ממקום למקום אולי יוכל לקללם, אלא מעתה נתכוון לברכם בלב שלם".

הרשב"ם מסביר את מעשיו של בלעם באופן חיובי יותר. לדבריו, כעת כוונתו היתה לטובת ישראל.

פירוש הרמב"ן הוא "ממוצע" בין פירושי רש"י והרשב"ם, ולפיו מובן מדוע כעת שרתה השכינה על בלעם במדרגה גבוהה יותר מכפי ששרתה קודם לכן, כפי שנראה בהמשך. לכן נסביר כדבריו. בהתאם לרמת התלמידים נוכל להביא גם את הפירושים האחרים.

השראת השכינה במחנה ישראל

נאמר **בפסוק ב**: "וַיִּשָּׂא בַלְעָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לְשֶׁבֶטָיו, וְתָהִי עֲלָיו רוּחַ אֱלֹהִים"

כתב **רש"י**: "ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבים..."

ואור החיים הקדוש כתב: "באמצעות שנסדרו ישראל בדרך זה, כל שבט בפני עצמו, שכנה עליהם שכינה ונעשו מרכבה לה".

והמלבי"ם הוסיף: "ראה את כלל העם כמו שהם שוכנים ד' דגלים, כל אחד מג' שבטים, שזה דוגמת מחנות המרכבה העליונה ושכינת ה' בתוכם".

בלעם התבונן על עם ישראל וראה את הסדר המופתי של מחנה ישראל. לכל שבט ושבט מקום מיוחד משלו, וכפי שלמדנו בתחילת החומש, סדר זה לא נועד לשרת מטרות טכניות ולוגיסטיות, אלא מדובר בסדר אלקי המאפשר למחנה ישראל להיות "מחנה שכינה" ולזכות לגילוי כבוד ה'.

לכל שבט ישנה מעלה מיוחדת ותכונות שונות מאלו של השבטים האחרים. לכל שבט מקום לעצמו בסידור המחנות, אבן המיוחדת לו בחושן המשפט ודגל משלו. אולם על אף אופיו הייחודי, כל שבט הוא חלק בלתי נפרד מעם ישראל כולו, ותפקידו הוא לתת ביטוי לגוון המיוחד שלו בתוך

הפסיפס המופלא של עם ישראל. דווקא כך, מתוך חיבור השבטים השונים, יכול עם ישראל כולו לגלות את שם ה' בעולם.

והוסיף רש"י: "ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה, שלא יציין לתוך אהל חברו". הצניעות והטהרה בישראל מגלות על מהותם. טהרת התא המשפחתי היא היסוד להשראת השכינה בישראל, "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם" (ויקרא יט, ב). כשראה בלעם את מידת צניעותם של ישראל, זכה שתשרה עליו רוח ה'.

נאמר בהמשך הפסוק: "ותהי עליו רוח אלקים"

כתב הרמב"ן: "...כי עתה היתה עליו יד ה' כאשר היא לנביאים... ואמר 'אשר מחזה שדי יחזה' כי ראה עתה באיספקלריא המאירה כנביאים הראשונים... או במדרגה למטה מהם... שהיא מדרגת בני הנביאים...".

וכתב הרש"ר הירש: "לא עוד היה כלי שרת המקבל את דבר ה' בניגוד לרצונו; מה שדיבר מכאן ואילך נאמר ברוח נבואה ממש".

כאשר ראה בלעם מעלות מופלאות אלו בעם ישראל, שרתה עליו 'רוח אלקים', נבואה בדרגה גבוהה יותר מכפי ששרתה עליו עד כה.

נאמר בפסוק ג: "וישא משלו ויאמר, נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין"

על המילים "שתם העין" כתב הרשב"ם: "פתוח עין, רואה מראות אלקים".

וכתב הרש"ר הירש: "עתה הוא חש כמי שעינו נפקחה".

כעת, כאשר שורה עליו רוח אלקים, ראייתו של בלעם בהירה והבנתו אמיתית, לא כפי שהיתה קודם לכן, בזמן שניסה לקלל את ישראל.

נאמר בפסוק ד: "נאם שמע אמרי אל, אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים"

כתב רש"י: "כשהיה נגלה עליו, לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו".

והמלבי"ם כתב: "...עתה חל עליו רוח אלקים, ועל ידי זה הוא 'שמע אמרי אל' באזניו הפנימיים, ובעין הנבואיי 'מחזה שדי יחזה', והוא 'נפל' בעת החזון כי נתבטלו כל כחות גופו, והוא 'גלוי עינים' לחזות מחזות נבואיות...".

כאשר בלעם מקבל את נבואתו, גופו אינו עומד אלא נופל. וכפי שהבאנו בהקדמה לפרשה, הגם שחז"ל השוו בין נבואת בלעם לנבואת משה רבנו, עם זאת הבדל גדול יש בין נבואותיהם (כפי שמאריך הרמב"ן להסביר בפירושו לפסוק א). אחד ההבדלים הוא זה - שמשה התנבא בהיותו עומד והיה בגופו כוח לשאת את דבר ה', ואילו בלעם נפל בכל פעם שקיבל נבואה.

טובו אהליך יעקב - צניעות ובתי מדרש

נאמר בפסוק ה: "מה טבו אהליך יעקב, משכנתיך ישראל"

בקהילות רבות פסוק זה נקבע כפסוק הפותח את תפילת שחרית. במילים אלו שבח גדול ומרכזי על עם ישראל.

שני הסברים מרכזיים נאמרו על פסוק זה:

א. כתב רש"י: "על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה".

פסוק זה מבטא את מעלת הצניעות המופלאה של עם ישראל. בלעם מתפעל מפגישתו עם מידה זו (כפי שראינו בפסוק ב) ומשבח אותה.

ב. כתב הספורנו: "מה טבו אהליך יעקב – בתי מדרשות... משכנתיך – בתי כנסיות ומקדשי אל, המיוחדים לשכן שמו שם, ולקבל תפילת המתפללים".

הוסיף הספורנו וביאר: "ואמר 'מה טבו', כי לא בלבד הם מטיבים לעוסקים בהם, אבל מטיבים לכל האומה...".

בלעם ראה בעם ישראל מציאות פלאית שאינה קיימת באף עם אחר. מציאות זו באה לידי ביטוי בדברים הבאים:

א. אוהלים והיכלות מלאים באנשים הלומדים בשקיקה את דברי התורה הקדושה, והלימוד

ממלא אותם בעונג ושמחה, מקרב אותם לה' ומביא עליהם שפע ברכה וטובה.

ב. המשכן ובתי המקדש, אשר השכינה שורה בהם ומהם יוצאת אורה לעולם כולו.

ג. בתי כנסיות, אשר מתוכם נשמעת ומתקבלת תפילת רבבות אלפי ישראל.

חיזיון זה הפעים את ליבו של בלעם ועורר אותו לקרוא בהתפעלות: "מה טבו...".

נאמר בפסוק ו: "בְּנַחֲלִים נָטְיוּ, בְּגִנְתֵי עֲלֵי נְהָר, בְּאֲהָלִים נָטַע ה', בְּאֲרָזִים עָלֵי מַיִם"

כתב הספורנו: "כי אמנם בתי כנסיות ובתי מדרשות להמון ישראל הם כמו הנחלים שנטו אל השדות להשקותם, וכן יושבי אהלים ותופשי התורה דולים ומשקים מתורתם להמון. וכמו כן המתפללים הם 'בְּגִנְתֵי עֲלֵי נְהָר', אשר לא ימישו מעשות פרי...".

בתרגום יונתן תרגם: "בְּנַחֲלִין דְּמַיִן דְּמַתְגַּבְּרִין כִּן הֵינּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְתַבְּנִין עֲדָרִין עֲדָרִין מִתְגַּבְּרִין בְּאוּלְפָן אוֹרְיָתָא...". כלומר: כנחלי מים ההולכים ומתגברים, כך הם בני ישראל היושבים עדרים עדרים ומתגברים בלימוד התורה.

פסוק זה מהווה המשך לפסוק הקודם, ואף הוא עוסק בשבחם של 'אהלי יעקב ומשכנות ישראל' - בתי המדרש ובתי הכנסת. בפסוק זה משתמש בלעם בדימויים ומשלים - נחלים, גנות, אהלים וארזים - כדי לבטא את השפע, הברכה והחוזק המיוחדים אל בתי הכנסת ובתי המדרש, ואל לומדי התורה והמתפללים. לימוד התורה הולך ומתגבר ומשפיע מברכתו על הכל.

במדרש תנא דבי אליהו רבא (פרק כא) מובא הסבר נוסף לפסוק: "ובי מה טיבן של נחלים אצל בתי כנסיות ובתי מדרשות, שאומר 'בְּנַחֲלִים נָטְיוּ' אצל 'מה טבו אהליך יעקב', אלא לומר לך, מה נחלים מעלין את האדם מן הטומאה לטהרה, כך בתי כנסיות ובתי מדרשות מעלין את האדם מן הטומאה לטהרה. כיצד, אלא מביאין את האדם מחובה לזכות... ומאי 'בְּגִנְתֵי עֲלֵי נְהָר', אלא אלו

מלמדי תינוקות שבישראל שהם מוציאים מליבם חכמה בינה דעת והשכל ומלמדין להתינוקות לעשות רצון אביהם שבשמים...".

בתי המדרש ובתי הכנסת הם אוצרות יראת השמים והטהרה בישראל. בהם מתחנכים הקטנים עם הגדולים לעשות רצון אביהם שבשמים.

מבט לתלמיד

נדגיש פסוקים אלה המבטאים את השבח הגדול והחשיבות המיוחדת של לימוד התורה. התורה ממלאת את האומה בטהרה, ביראת שמים ובקרבת אלקים, ומתוך כך מביאה ברכה והצלחה לאומה כולה.

מלכות ישראל והתגברותה על האויבים

נאמר בפסוק ז: "יֵזֶל מִיַּם מִדְּלָיו וְזָרְעוּ בְּמִים רַבִּים וְיָרֶם מֵאַגַּג מַלְכוֹ וְתִנְשֵׂא מַלְכוֹתוֹ" פסוק זה מדבר על תוקף המלכות שתקום לישראל ועל הניצחון על האויבים, כמבואר בתרגום אונקלוס: "סְנִי מַלְכָּא דִּיתְרָבָא מְבִנְהִי וְיִשְׁלוּט בְּעַמְמִין סְנִיָּאִין וְיִתְקוּף מֵאַגַּג מַלְכִּיהָ וְתִנְטִל מַלְכוּתֶיהָ". כלומר: יגדל המלך שיעמוד מבניו וישלוט בעמים רבים, ויהיה מלכו (של ישראל) חזק יותר מאגג (מלך עמלק) ותרומם מלכותו.

כתב רש"י: "מִדְּלָיו – מבארותיו... וזרעו במים רבים – לשון הצלחה הוא זה, בזרע הזרוע על פני המים".

מלכות ישראל תהא מבורכת בשפע מאת ה', כבאר מלאה במים. ומקור השפע יהיה מזומן למלכי ישראל תמיד, כמו זרע הזרוע על פני מים רבים שאין חשש שיפסקו, ולכן הוא צומח בתמידות ובבריאות. מלכות ישראל היא מלכות קדושה, תמיד היא קרובה לה', למקור הברכה, ולכן היא זוכה להצלחה במעשה ידיה, לניצחון על האויבים ולהרמת קרן ישראל. הוסיף רש"י: "וירם מאגג מלכו – מלך ראשון שלהם [שאויל המלך] יכבוש את אגג מלך עמלק. וְתִנְשֵׂא מַלְכוֹתוֹ של יעקב יותר ויותר, שיבא אחריו דוד ושלמה".

נאמר בפסוק ח: "אַל מוֹצִיאוּ מִמְצָרִים כְּתוֹעֵפֶת רָאֵם לוֹ, יֹאכַל גּוֹיִם צָרִיו וְעֲצַמְתֵּיהֶם יָגֶרֶם וְחֲצִיו יִמְחֶץ" וכתב רש"י: "מי גורם להם הגדולה הזאת, אל המוציאים ממצרים, בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו".

פסוק זה מבטא את קדושתם המיוחדת של ישראל ואת היותם עמו ונחלתו של ה'. הדבר ניכר בכך שה', בורא שמים וארץ, הוציא את עם ישראל ממצרים בתוקף גדול ורומם אותם, והשגחתו אף תמשיך להתגלות עליהם בכיבוש ארץ ישראל ובהתגברותם על עמי כנען. מלחמות ישראל עם אויביו אינן טבעיות, אלא מלוות בסיוע אלקי.

נאמר בפסוק ט: "פָּרַע שָׁכַב פְּאָרֵי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מִבְּרִכְיָהּ בְּרוּךְ וְאֶרְרֶיהָ אֲרוּר"

כתב האבן עזרא: "שיירש ישראל ארץ כנען ואחר כך תשקוט הארץ".

ופירש אור החיים הקדוש: "אפילו בזמן שכרע, פירוש שאינו חונר כלי זיין ולא עומד למלחמה אלא כורע ויושב לו, ולא זה בלבד אלא אפילו שכב שאינו מרניש בבאים עליו, אף על פי כן אינו חושש, כי מי הוא זה שיתקרב אליו להקימו".

עצם נוכחותו של עם ישראל בארצו מטילה יראת רוממות על שאר העמים, כפי שגבורת הארי מטילה פחד על כל סביבותיו. האריה יכול להרשות לעצמו לכרוע ולרבוץ בשלווה בלי פחד מאויבים, שהרי "מִי יְקִימֶנּוּ" - מי ינסה להתגרות באריה ולהקים אותו מרובצו?!

נאמר בהמשך הפסוק: "מִבְּרִכְיָהּ בְּרוּךְ וְאֶרְרֶיהָ אֲרוּר".

כתב החזקוני: "שוטה הוא הבא לקללך, שהרי הוא מקלל עצמו, שנאמר: וְאֶבְרַכָּה מִבְּרִכְיָהּ וּמִקְלָלְךָ אָאֵר".

ברכת ה' ושמירתו מלווה את ישראל מימי אביהם הראשון אברהם, ולכן לשוטה יחשב מי שינסה לקללם ולפגוע בהם.

בלק כועס על בלעם, תשובת בלעם ועצתו הרעה (פסוקים י-יד)

נאמר בפסוק יא: "וְעַתָּה בָּרַח לְךָ אֶל מְקוֹמְךָ אֲמַרְתִּי כִּבְד אֲכַבְּדְךָ וְהִנֵּה מִנְעַךָ ה' מִכְבוֹד"

ממי צריך בלעם לברוח? מי רודף אחריו?

כתב החזקוני: "לשון קלות ומהירות".

בריחה היא הליכה מהירה. בלק מזרז את בלעם לחזור לארצו בבוז ובבושת פנים.

וכתב האברבנאל: "...רוצה לומר, הנה שרי מואב וכל עם הארץ הם בעבור הדבר הזה מרי נפש ואולי יהרגוך, לכן... 'פָּרַח לְךָ אֶל מְקוֹמְךָ', באת ככבוד גדול, תשוב בקלון ובזיון. והנה לא אשלם לך שכר ביאתך כמו שהיה בדעתי ורצוני לתת לך... ואמר זה כולו כמלעיג עליו – כמו שמנע ה' אותך מלקלל כן מנע אותי מלכבדך...".

לפי האברבנאל זרז בלק את בלעם לברוח מעמו, מפני שרגזו עליו.

כפי שהזכיר בלעם מראש, לא השיג דבר ממעשיו: לא הצליח לקלל את ישראל, ואף בירכס, וגם כבוד ועושר, להם כה התאווה, לא קיבל.

מבט לתלמיד

כאן המקום לשוב ולהזכיר את אהבת ה' לישראל אותה פגשנו לכל אורכה של הפרשה, ואת המוחלטות של דברו: "לֹא תֵאָדָר אֶת הָעָם כִּי בְרוּךְ הוּא", כפי שאנו אומרים בברכות הפטרה: "ודבר אחד מדבריך, אהור לא ישוב ריקם".

נאמר בפסוק יד: "וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אֵינְעָדָךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים"

כתב רש"י: "לְכָה אֵינְעָדָךְ – מה לך לעשות. ומה היא העצה, אלקיהם של אלו שונא ומה הוא... תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזימה, שהרי נאמר: 'הֵן הִנֵּה הָיוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדַבַּר בְּלָעַם' (במדבר לא, טז)".

המפרשים, בעקבות חז"ל, מסבירים שפסוק זה מתחלק לשניים: א. "לְכָה אֵינְעָדָךְ" - בלעם מייעץ דבר מה לבלק. ב. "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה..." - בלעם מתנבא מה יעשה ישראל למואב באחרית הימים.

על אף הקושי בפשט הפסוק, הסבירו חז"ל והמפרשים באופן זה - אולי מפני שבהמשך למילים "לְכָה אֵינְעָדָךְ" איננו מוצאים כל רמז לעצה כלשהיא שיעץ בלעם לבלק, ואם כן, הבינו חז"ל שעצתו של בלעם מוסתרת ואינה כתובה בפסוק.

עצת בלעם

בחלקו הראשון של הפסוק אומר בלעם לבלק שהוא יתן לו עצה כיצד לפגוע בעם ישראל. עצתו של בלעם אינה כתובה במפורש בפסוקים אלו, אך חז"ל (סנהדרין קו ע"א) מבארים שמדובר כאן בעצה להחטיא את ישראל בזנות עם בנות מואב, כפי שנלמד בהמשך הפרשה. רש"י הזכיר בדבריו כי הדבר נאמר בפרשת מטות (לא, טז), בתוכחת משה לשרי הצבא בחזרתם ממלחמת מדין, על כך שלא הרגו את נשי מדין: "הֵן הִנֵּה הָיוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדַבַּר בְּלָעַם לְמַסַּר מַעַל בְּה' עַל דְּבַר פְּעוֹר וְתָהִי הַמִּגֵּפָה בְּעֵדַת ה'".

בלעם הבין שהאפשרות היחידה לפגוע בישראל היא על ידי פגיעה בקדושתם - דבר שיביא אותם להתרחקות מה', כפי שהביא רש"י: "אלהיהם של אלה שונא זימה...". מכשול זה אכן הפיל את העם, גרם תקלה גדולה לישראל, והביא לנפילתם של עשרים וארבעה אלף איש, כפי שנלמד בסוף הפרשה.

מדוע העצה איננה מפורשת בפסוק?

כתב הרשב"ם: "...וכאן סתם משה את העצה, לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק ולא נודעה העצה עד שפירשה משה בשעת הצורך".

בלעם עצמו הסתיר את עצתו לבלק ולא פרסם אותה, אולם בפרשת מטות מגלה משה למפרע מה היתה עצתו של בלעם, כפי שראינו.

עצת בלעם מגלה מה היתה מהותו של אותו רשע

גם לאחר הברכות העמוקות והנבואות הנשגבות שאמר בלעם על ישראל מתוך התפעלות ממעלתם ומקדושתם, נשאר בלעם ברשעותו והעז לייעץ לבלק עצה נוראה, שכולה שפלות של טומאת עריות. וכך כתב הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 304):

"כך היה בלעם – הוא היה גאון גדול ואדיר, אבל בטומאה. מה שה' הפך את הקללה לברכה, זה היה בעל כורחו של בלעם, ובמציאות הוא נשאר גאון בטומאה. אישיותו העצמית מתגלה ב'מתנת הפרידה' שהשאיר לנו בסוף פרשתנו, במעשה בנות מואב שבאו בעצתו כדי לגרום לטומאת עריות ולטומאת גויים בישראל".

נאמר בהמשך הפסוק: "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעַם הַזֶּה לְעַמּוֹד בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים" בחלקו השני של הפסוק מסביר בלעם לבלק שהנבואה הבאה שיאמר תעסוק באחרית הימים, ובכלל זאת יתנבא על מה שיעשה "הָעַם הַזֶּה" למואב.

בלעם מתנבא על עתיד ישראל באחרית הימים (פסוקים טו-יט)

תוכנה הכללי של הנבואה

כתב הרמב"ן: "בנבואה הזאת הרביעית יוסף לראות ענין המשיח...".
והמהר"ל מפראג (נצח ישראל פרק ס) כתב: "אחר שבירך את ישראל בשלוש ברכות אשר הם שייכים לישראל בעולם הזה, התחיל בלעם במעלה שאינה בעולם הזה כלל. כי מן 'אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עָתָה' הכל נאמר לימות המשיח שאז יהיה להם מעלה מיוחדת מה שלא היה להם קודם זה. ולכך לא כלל ברכה זאת עם שלוש ברכות ראשונות".
הנבואות הראשונות שאמר בלעם, עסקו בברכתם ומעלתם של ישראל בהווה ובעתיד הקרוב. אולם נבואה זו, הרביעית, עוסקת בעתיד הרחוק - בימות המשיח, בהם יזכו ישראל למעלה גדולה ומיוחדת, מעבר למעמדם "בעולם הזה", ולכן נאמרה נבואה זו בפני עצמה.

פתיחה לנבואה

נאמר בפסוק טז: "נָאֵם שִׁמְעֵ אֱמֹרֵי אֵל וַיִּדְעַ דְּעַת עֲלִיּוֹן מִחֲזֵה שְׂדֵי יַחֲזֵה נֶפֶל וּגְלוֹי עֵינָיִם"
כתב הרמב"ן: "...והוסיף לקרא עצמו 'יִדְעַ דְּעַת עֲלִיּוֹן', והאומר כך, 'יודע אני דעת פלוני', ירצה לומר שהוא מכיר ממנו מה בליבו הדברים שלא יגיד בפיו, וכן זה יכוין לומר שהוא יודע ויאמר עתה מה שיש בדעתו של אל עליון לעשות בעולמו בסוף כל הימים...".
תוספת המילים "יִדְעַ דְּעַת עֲלִיּוֹן" באה במיוחד לפני נבואה זו מפני שבה עומד בלעם לגלות את מאורעות אחרית הימים שאינם גלויים כי אם לה' יתברך לבדו.

ימות המשיח וסיבת ריחוקם

נאמר בפסוק יז: "אַרְאֵנוּ וְלֹא עֲתָה אֲשׁוּרְנוּ וְלֹא קְרוֹב, דֶּרֶךְ כּוֹכַב מִיַּעֲקֹב וְקֶסֶם שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֲזֵן פְּאֵתֵי מוֹאָב וְקִרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת"

בלעם חוזה מחזה עתידי, בו הוא רואה את מלך המשיח מביס את כל אויביו ובכללם את מואב ואדום.

נאמר בתחילת הפסוק: "אַרְאֵנוּ וְלֹא עֲתָה אֲשׁוּרְנוּ וְלֹא קְרוֹב"

כתב המהר"ל (נצח ישראל פרק מב): "בסוף ימי עולם, שאז יהיה ימות המשיח, יהיה העולם הזה אלקי ... כי ימי המשיח שאז יהיה העולם בשלימות כאשר כל סוף הוא מסוגל אל השלימות...". בימות המשיח יתרומם העולם הזה ויבוא לידי תיקונו השלם, למצב בו האנושות כולה מאמינה בה, חיה חיי מוסר וצדק ומלכות ה' ניבטת בו לעין כל, כפי שכתוב בספר ישעיה (יא, ט): "כִּי מְלֹאָה הָאָרֶץ דְּעָה אֵת ה' כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים". מדרגה זו נשגבה ומרוחקת מאד מאד ממציאות העולם כפי שאנו מכירים אותה כיום, ולכן לפי הסדר הטבעי, ימות המשיח מיועדים להיות לאחר זמן רב.

ואמנם, בתשובה ובמעשים טובים יכולים ישראל לזרז את הגאולה ולמהר את הופעתה, כפי שנאמר בגמרא (סנהדרין צח ע"א): "זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה". אם יזכו ישראל במעשיהם הטובים - יחיש ה' את בוא הגאולה, ואם לא יזכו בכך - תבוא הגאולה בתהליך ממושך. כאשר בלעם דיבר על ריחוקם של ימות המשיח, הוא דיבר על זמנו. אולם כיום, ימות המשיח כבר אינם כה רחוקים, כפי שנראה בהמשך.

נאמר בהמשך הפסוק: "דֶּרֶךְ כּוֹכַב מִיַּעֲקֹב"

תרגם אונקלוס: "יקום מלכא מיעקב", כלומר - יקום מלך מיעקב.

מבאר הרמב"ן: "בעבור כי המשיח יקבץ נדחי ישראל מקצה הארץ, ימשילנו לכוכב הדורך ברקיע מקצה השמים...".

ומפרש המהר"ל (נצח ישראל פרק ס): "כי מעלתו ומדריגתו של משיח למעלה... שעליו נאמר 'זירום וגבה ונשא' (על פי ישעיה נב, יג), ולכך קרא אותו כוכב, שהוא מתנשא על הכל. ועוד יש לך לדעת כי הכוכב הוא מושל בכל העולם כולו כאשר הוא מסבב את כל העולם".

הרמב"ן פירש שמלך המשיח נקרא 'כוכב' על שם פעולתו לקבץ את ישראל מקצות הארץ. הוסיף המהר"ל, שהמשיח נקרא כך בשל מעלתו הרוממה והשפעתו על העולם כולו.

מבט לתלמיד

יש לשים לב לכך שקיבוץ גלויות הוא מאורע השייך לימות המשיח, כפי שכותב הרמב"ם בהלכות מלכים (יא, א): "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל...". במבט זה עלינו להתבונן על מאורעות הדורות האחרונים, שבהם עם ישראל מתקבץ לארצו ומקים בה מחדש את ממלכתו.

נאמר בהמשך הפסוק: "וְקָם שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל"

כתב רש"י: "וקם שבט – מלך רודה ומושל".

פירוש המילה "שֶׁבֶט" הוא מושל ושליט, כמו שנאמר בפרשת ויחי (בראשית מט, י): "לֹא יָסוּר שֶׁבֶט מִיְהוּדָה".

נאמר בהמשך הפסוק: "וּמַחֵץ פְּאֲתֵי מוֹאָב"

כתב אור החיים הקדוש: "פירושו, המשיח האמור יאבד מואב ולא ישאיר לו פאה בכל זוויתו, ולזה דקדק לומר 'פְּאֲתֵי'".

הביטוי "פְּאֲתֵי מוֹאָב" מבטא את הניצחון המוחלט של המשיח על מואב.

נאמר בהמשך הפסוק: "וְיִקְרַךְ כָּל בְּנֵי שֵׁת"

המשיח יהרוס ויחריב ממלכות עמים וילמד את כל בני האדם לעזוב את אמונותיהם הטפלות ולהאמין בה' אלקי עולם, וכדברי הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "זה משיח, שיהרוס הליכות כל בני שת... הן המה ביחוד עובדי אלילים... וניבא שמשיח יהרוס הליכות אלה והאלילים כליל יחלוף...".

המשיח יגבר על אדום

נאמר בפסוק יח: "וְהָיָה אֲדוֹם יִרְשָׁה, וְהָיָה יִרְשָׁה שְׁעֵיר אֵיבּוֹ, וְיִשְׂרָאֵל עָשָׂה חֵיל"

כתב רש"י: "והיה ירשה שעיר איביו – לאויביו ישראל".

כלומר, עם ישראל יירש באחרית הימים את שלטונה של מלכות אדום.

על המילים "וְיִשְׂרָאֵל עָשָׂה חֵיל" כתב המהר"ל (נצח ישראל פרק ס): "...כי ישראל יקבלו כח האומות האלו...".

על אף שכבר הוזכר בפסוק הקודם שמלך המשיח יגבר על כל בני האדם, הכתוב מציין במיוחד את הניצחון על מואב ואדום.

מבאר המהר"ל (שם): "שאלו שתי אומות יש להם כח עליון מלוט ועשו שהיו קרובים אל הקדושה...".

אמנם לשתי אומות אלה יש קירבה מסוימת לישראל, אולם למרות זאת, בסופו של דבר גם עליהם יגבר ישראל לעתיד לבוא.

נסביר לתלמידים, שמלכות אדום היא האחרונה מבין ארבע המלכויות שנתן להן ה' כוח לשלוט בעולם - בבל, פרס, יוון ואדום. מלכות אדום מגלמת את ההיפך ממהותם של ישראל, לכן ניצחון ישראל על אדום הוא חשוב ומשמעותי במיוחד, ומהווה התקדמות בהופעת מלכות ישראל - שהיא מלכות ה' בעולם. וכך נאמר בספר עובדיה (א, כב): "וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת הָרַע עֲשׂוֹ וְהָיְתָה לָהּ הַמְּלוּכָה". וביאר שם הרד"ק: "ואז תהיה המלוכה לה' לברו".

נאמר בפסוק יט: "וַיִּרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהָאֲבִיד שְׂרִיד מַעִיר"
כתב הרשב"ם: "וַיִּרְדְּ מִיַּעֲקֹב – יהיה רודה בכל המלכויות איש מיעקב".
ואומר רש"י: "והאביד שריד מעיר – מעיר החשובה של אדום והיא רומי, ועל מלך המשיח אומר
בן...".
גדולתו ושלטונו של מלך המשיח יהיו על העולם כולו ובמיוחד על מלכות אדום ועל עיר המלוכה
שלה.

בלעם מתנבא על עתיד האומות באחרית הימים ושב למקומו

(פסוקים כ-כה)

מלחמה לה' בעמלק

נאמר בפסוק כ: "וַיִּרְא אֶת עַמְלֵק וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר רֵאשִׁית גֹּיִם עַמְלֵק וְאַחֲרֵיתוֹ עַדֵי אֲבָד"
כתב רש"י: "רֵאשִׁית גֹּיִם עַמְלֵק – הוא קדם את כולם להילחם בישראל".
מיד לאחר יציאת ישראל ממצרים, בשעה שנהיינו לעם, הזדרז עמלק ובא להילחם בנו. דבר זה
מבטא את ההתנגדות המהותית והשורשית של עמלק לישראל. ישראל מופיעים את מלכות ה'
בעולם ועמלק נלחם בכל כוחו למנוע ממלכות זו להתגלות.
משום כך לאחר מלחמה זו, בפרשת בשלח (שמות יז, יד-טז), נשבע ה': "...מַחֲהָ אֶמְחָה אֶת זִכְרֵ
עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם... כִּי יָד עַל כַּס יְהִי מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶד דֶּרֶד". וכתב שם רש"י: "נשבע
הקדוש ברוך הוא שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו, וכשימחה שמו
יהיה השם שלם והכסא שלם...". ובחומש דברים (כה, יז-יט), ערב הכניסה לארץ, נצטוו ישראל:
"זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֵק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם... תִּמְחָה אֶת זִכְרֵ עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם,
לֹא תִשְׁכַּח".
בלעם ראה בחזונו את אובדנו של עמלק, בשל התנגדותו לישראל - "וְאַחֲרֵיתוֹ עַדֵי אֲבָד".

גורלם הטוב של בני הקיני

נאמר בפסוק כא: "וַיִּרְא אֶת הַקִּינִי וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֵיתָן מוֹשֶׁבֶד וְשִׁים בְּסֹלַע קִנְדָּ"
כתב האבן עזרא: "וירא את הקיני – משפחת יתרו".
הקיני הם בני יתרו שדבקו בישראל ואף התגיירו.
העם הקיני מהווה דוגמה הפוכה לעמלק, מבחינת יחסן של אומות העולם לישראל. בעוד עמלק
עומד בראש האומות המתנגדות לישראל, הקיני מייצג את האומות הבוחרות להתקרב לישראל
וללמוד מהם.

נחזור וניזכר עם התלמידים היכן פגשנו את הקיני בהצטרפם לישראל: ראשית, בבואו של יתרו למחנה ישראל במדבר סיני (בפרשת יתרו). בהמשך, בספר שופטים (א, טז) נאמר: "וּבְנֵי קִינֵי חֲתָן מֹשֶׁה עָלוּ מְעִיר הַתְּמָרִים אֶת בְּנֵי יְהוּדָה מְדַבְּרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּנִגְבַּ עַרְדַּי, וַיֵּלְדוּ וַיָּשִׁב אֶת הָעָם". בפרק ד' בספר שופטים אף למדנו על עזרתה הרבה של יעל אשת חבר הקיני במלחמה נגד סיסרא, עליה זכתה לשבחים מדבורה הנביאה (שופטים ה, כד): "תְּבָרַךְ מְנַשִּׁים יַעַל אִשְׁתְּ חֵבֶר הַקִּינִי, מְנַשִּׁים בְּאַהֲלֵ תְּבָרַךְ".

נאמר בהמשך הפסוק: "אֵיתָן מוֹשֶׁבֶךְ וְשֵׁים בְּסַלְעַ קַנְדָּה".

כתב רש"י: "נתיישבת באיתן ומעוזו של ישראל".

וכתב הספורנו: "איתן מושבך – אתה התיישבת עם ישראל בארץ איתן, במדבר, בארץ לא זרועה. ושם בסלע קנד' – ובשביל זה, בעת שיהיו גבוהים וחזקים יהיה קנד' עמהם". אתה הקיני, בכך שבחרת להדבק בישראל, קבעת את מושבך וקינד' (ביתך) במקום יציב ומתקיים לעד. בשל קרבתך לעם ישראל, שהם עמו ונחלתו של ה', תהיה מוגן ושמור עמהם.

נאמר בפסוק כב: "כִּי אִם יִהְיֶה לְבַעַר קִינָן עַד מָה אֲשׁוּר תִּשְׁבְּךָ".

פסוק זה ממשיך לעסוק בזכותם וטוב גורלם של הקיני - הנקראים כאן "קין".

כתב רש"י: "כי אם יהיה לבער קין וגו' – אשריך שנתקעת לתוקף זה, שאינך נטרד עוד מן העולם, כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם, מה בכך: 'עד מה אשור תשבך' – עד היכן הוא מגלה אותך, שמא לחלח וחבור? אין זה טרוד מן העולם, אלא מלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות".

רש"י מסביר שהפסוק מדבר על התקופה בה סנחריב מלך אשור יכבוש אומות רבות וביניהן את עשרת השבטים והקיני ויגלה אותם. מובטח לקיני שגם אם יעברו עליו צרות רבות וגלויות, לבסוף יחזור למקומו וליציבותו, כי קשר את גורלו בגורלם של ישראל. בניגוד לעמלק ולעמים ההולכים בדרכו, שנידונו לאבדון בשל מלחמתם העיקשת נגד ישראל ונגד שם ה' אותו הם נושאים, הקיני, שהצטרף לישראל וסייע להם, יבוא על שכרו.

מבט לתלמיד

עם ישראל נבחר להיות "מְמַלְכֶת בְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו). וכפי שהכהנים בישראל הם אנשי קודש, אשר מכח קדושתם וצדקותם מרוממים את האומה כולה, כך תפקידם של ישראל בעמים הוא "לתקן עולם במלכות שדי" (תפילות "עלינו לשבח") - ללמד את האנושות כולה ללכת בדרכי היושר, הצדק והאמונה בשם ה'. אומות העולם שיתחברו לעם ישראל, ילמדו ממנו ויסייעו בידו - יזכו לברכה כתוצאה מכך. ולעומת זאת, העמים שיתנגדו לעם ישראל ויפריעו לו - ייענשו.

גורל המעכבים את גאולת ישראל

נאמר בפסוק כג: **"וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר, אֹי, מִי יַחֲיֶה מִשְׁמוֹ אֵל"**
בגמרא בסנהדרין (קו ע"א) נאמר על פסוק זה: **"אמר רבי יוחנן: אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו, מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנוקקין זה עם זה?"**
פירש שם רש"י: **"אוי לה לאומה שתהיה באותן הימים, שיעלה על דעתה לעכב ישראל... מי הוא שיכול לעכב ישראל, והקב"ה מכניסם"**.
והוסיף המהרש"א שם: **"ורצונו לומר 'בשמו אל', כשיחזור הקב"ה להשים שם אל המשותף בשם ישראל..."**.

ישראל הם עם ה', ושם ה' - 'א-ל' - אף מופיע בשם. כאשר ישראל נמצאים בגלות, נראה כאילו ה' עזב אותם. אולם כאשר הם נגאלים ושבים לארצם, חוזר הקב"ה להופיע בעמו וחוזרת השראת השכינה לציון - אבוי למי שינסה להפריע ולעכב את התהליך ההיסטורי האלקי הזה.
וכפי שתרגם אונקלוס: **"וַיִּלְחַבְּיָא"**, אבוי לרשעים.

וכתב הרצ"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 301): **"...הגלות היא מצב של פירוד, ולעומתה התהליך ההיסטורי האלקי של היסול הגלות וחזרת השכינה לציון היא זיווג קודשא בריך הוא ושכינתיה. במצב הנורא הזה של חזרת הזדווגות הלבאי והלביאה, מי יוכל להתקיים..."**
ובהמשך שם (עמ' 313) כתב: **"עד אז היתה השכינה בגלות ובהסתר פנים, ועתה חוזר ישראל לאיתנו"**.

נאמר בפסוק כד: **"וַיְצִים מִיַּד כְּתִיבִים וַעֲנֹ אֲשׁוּר וַעֲנֵנוּ עֶבֶר וְגַם הוּא עַדִּי אֲבִד"**
לפי כמה מהמפרשים, כיתים הם ממלכת רומי, אשר תשלוט על עמים רבים ואף על ישראל.
וכך כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: **"עוד צעק אוי על מלכות כתיים שהמה מלכות רומי... וַיְצִים מִיַּד כְּתִיבִים" - בעת שישלחו כתיים צי אדיר של מלחמה, וַעֲנֵנוּ אֲשׁוּר - המה יענו כל אומה מצלחת שמכונה בשם אשור, וַעֲנֵנוּ עֶבֶר - המה עדת ישראל שנקראו עברים..."**
בלעם מתנבא על מלכות רומי שתכבוש ארצות רבות, ואפילו גדולות וחזקות כאשור, על ידי הריבוי האדיר של חייליה ותכבוש גם את ארץ ישראל.

נאמר בהמשך הפסוק: **"וְגַם הוּא עַדִּי אֲבִד"**
סופה של מלכות זו שגם היא תיפול בידי מלך המשיח שיגבר על כוחה של מלכות אדום, כפי שכתב רבנו בחיי: **"...והנה חתם נבואתו זאת שהיא הרביעית באבדן כתיים היא רומי, והיא החיה הרביעית שהתנבא עליה דניאל"**.

ביאת המשיח - מן התורה

בסיכום לימוד נבואת הרביעית של בלעם, נוכל ללמוד עם התלמידים את דברי הרמב"ם **בהלכות מלכים** (יא, א):

"המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל. וחזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם. מקריבין קרבנות, ועושין שמיטין ויובלות ככל מצוותה האמורה בתורה.

וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבנו. שהרי התורה העידה עליו, שנאמר: 'ושב ה' אלך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' והביאך ה'. ואלו הדברים המפורשים בתורה, הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים.

אף בפרשת בלעם נאמר, ושם נבא בשני המשיחים: במשיח הראשון, שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל [באחרונה]. ושם הוא אומר: 'אראנו ולא עתה' זה דוד, 'אשורנו ולא קרוב' זה מלך המשיח. 'דרך כוכב מיעקב' זה דוד, 'וקם שבט מישראל' זה מלך המשיח. 'ומחץ פאתי מואב', זה דוד, וכן הוא אומר: 'ויך את מואב וימדרם בחבל'. 'וקרקר כל בני שת', זה המלך המשיח, שנאמר בו: 'ומשלו מים עד ים'. 'והיה אדום ירשה', זה דוד, שנאמר: 'ותהי אדום לדוד לעבדים' וגו', 'והיה ירשה' וגו' זה המלך המשיח, שנאמר: 'ועלו מושיעים בהר ציון' וגו'."

הרמב"ם מדגיש שביאת המשיח היא עיקר בתורת משה, ולכן חובה עלינו להאמין בה. עם ישראל והעולם כולו לא ישארו במצבם הנוכחי, שהוא ירוד ושפל, אלא יתעלו ויגאלו. פרשתנו מהווה מקור עיקרי לאמונתנו זו.

מבט למורה

הלימוד על נבואת בלעם בדורנו איננה לימוד על חזון רחוק ומופשט, אלא על התרחשויות שמתחילות להתממש לעינינו. עם ישראל חוזר ומתקבץ בארצו, מקים בה את מדינתו, מתגבר על התנגדות אומות העולם, "וישראל עשה חיל". וכך כתב הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 313): "...דבריו [של בלעם] הם 'אורות מאופל', נבואות על ההיסטוריה העתידה... 'וקרקר כל בני שת'. כל בני שת, זאת אומרת: כל האנושות כולה יקרקרו ויזדעזעו, יקפצו ויתפוצצו כשיתגלה שפע הגבורה של נצח ישראל. זהו המצב שבימינו, כשכל האנושות מרבה בכינוסים ובאסיפות עלינו, ודנה בענין ארץ ישראל ומדינת ישראל... כל העולם מזדעזע בשעה שמתעורר 'גור ארץ' ו'הוד' (בראשית מט, ט), 'לעת יקיץ אריה ולביא' (זמר למוצאי שבת קודש מאת הראי"ה קוק), לעת קיבוץ גלויות...".

נפגיש את תלמידינו עם התחושה וההכרה שפסוקים אלה הולכים ומתממשים לעינינו, ונדבר אתם על האחריות המוטלת עלינו להשתדל - בתפילה, בלימוד ובמעשה - להיות שותפים עם א-ל בהבאת גאולתם של ישראל.

נאמר בפסוק כה: "וַיָּקָם בַּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לְמַקְוֹ וְגַם בָּלַק הָלַךְ לְדִרְבּוֹ"
כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "וַיָּשָׁב לְמַקְוֹ – לערכו, להיות קוסם ולא להנבא עוד".
בלעם חזר לרשעותו ושנאתו, למרות התפעלותו הגדולה ממעלתם של ישראל ודברי נבואתו.
וכתב אור החיים הקדוש: "וגם בלק הלך וגו' – פירוש שלא עמד עמו ללוותו בקומו מלפניו".
בסיומה של נבואה זו חוזר בלעם למימדיו האמיתיים כקוסם, ללא כל הצלחה במטרות הליכתו -
לא הצליח לקלל את ישראל, לא התעשר וגם לא קיבל את הכבוד שכה רצה.

רעיונות מרכזיים בפרק כד

הברכה השלישית ששם ה' בפי בלעם:

- **מעלת הסדר של מחנה ישראל** - עם ישראל המסודר לשבטיו הוא "מחנה שכינה". לכל שבט יש מקום מיוחד בתוך המבנה הכללי של האומה. האוהלים במחנה מסודרים בסדר צנוע ומיוחד.
- **מעלת הצניעות והטהרה בישראל** - הצניעות והטהרה הן אבן היסוד של התא המשפחתי המרכיב את האומה, ומתוכן שורה השכינה בישראל.
- **נבואת משה לעומת נבואת בלעם** - אחד מן ההבדלים הוא שמשה התנבא בהיותו עומד ואילו בלעם נופל.
- **השראת שכינה ודבקות בה'** - קרבת אלקים המופיעה בבתי המקדש, בתי המדרש ובתי הכנסיות של ישראל מביאה ברכה וטובה לישראל ולעולם כולו.
- **לימוד תורה** - הלימוד מטהר את ישראל וממלא אותם ביראת שמים.
- **סייעתא דשמיא** - ה' מסייע לישראל במלחמותיהם עם אומות העולם.
- **מעלת ארץ ישראל** - כאשר עם ישראל שוכן בארצו, ברכת ה' מלווה אותו ואומות העולם אינן מעיזות להילחם בו.

בלעם מתנבא על עתיד ישראל באחרית הימים:

- **ימות המשיח** - בתשובה ובמעשים טובים ביכולתנו לקרבים. המלך המשיח יקבץ את עם ישראל לארצו וילמד את העולם כולו להאמין בה'.
- **תיקון העולם** - תפקידו של עם ישראל לתקן עמו אף את אומות העולם. העמים שיתחברו למהלך זה - יתברכו, והעמים שיתנגדו - ייענשו.

בלעם מתנבא על עתיד האומות באחרית הימים ושב למקומו:

- **תהליך גאולתם של ישראל** - הגאולה מהווה חיבור מחודש של ה' עם עמו. מי מהעמים שינסה להפריע לתהליך זה - רע ומר יהיה גורלו.
- **אתחלתא דגאולה** - בימינו, אנו זוכים לקיבוץ גלויות ולשיבת עם ישראל לארצו, שהם מהסימנים המובהקים של ימות המשיח.

פרק כה

בפרקנו שני נושאים עיקריים:

1. החטא בשיטים ועונשם של החוטאים
2. מעשה זמרי, קנאות פינחס ועצירת המגיפה

פתיחה

כפי שלמדנו בפרק הקודם, לאחר שנוכח בלעם שלא יצליח להזיק לישראל על ידי קללתם, יעץ בלבק להכשיל את ישראל בעריות ועל ידי כך לגבור עליהם. בלעם הבין שכוחם הגדול של ישראל הוא בקדושתם ובקרבתם לה', ולכן סבר שאם תיפגס קדושתם תסור מהם השמירה האלקית, כפי שהביא רש"י (בפסוק יד): "אלקיהם של אלו שונא זימה...".

וכך נאמר בספרי (מטות קנז): "...מה היה דבר בלעם? אמר להם [בלעם למואב]: אפילו אתם מכניסין כל המונות [גייסות] שבעולם אין אתם יכולים להם. שמא מרובים אתם מן המצרים?... אלא בואו ואני נותן לכם עצה מה תעשו. אלקיהם של אלו שונא זימה. העמידו להם נשיכם ובנותיכם בזימה, והם יהיו שטופים בזימה ואלקיהם ילחם בהם. שזה כלל – שכל זמן שישראל עושים רצונו, הוא נלחם להם... ובזמן שאין עושין רצונו, כביכול הוא נלחם בהם...".

בפרקנו נלמד כיצד יוצאת אל הפועל עצתו הרעה של בלעם אשר אכן הביאה לתוצאה קשה - כישלון של רבים מישראל בעריות ובעבודה זרה ומותם של עשרים וארבעה אלף איש במגיפה. וכך כתב הרש"ר הירש (פסוק א): "לא הרב זרים ולא קללת זרים יש בהן כדי להזיק לישראל. רק ישראל עצמו יכול להביא פורענות על עצמו כאשר הוא עוזב את ה' ואת תורתו".

עם זאת, ניווכח בפרקנו שגם במצב הקשה והירוד ביותר, כאשר העם מתדרדר וחוטא ואפילו הנהגת העם בראשות משה רבנו מתקשה לעמוד בפרץ, מתעורר הכוח הבריא והאיתן באומה, מכוחו של משה, להושיע את העם ולחלצו מהמשבר.

מתוך הפגישה עם פינחס וקנאותו נלמד גם מה מקומה של הקנאות ומתי היא משובחת.

החטא בשיטים ועונשם של החוטאים (פסוקים א-ה)

נאמר בפסוקים א-ג: "וישב ישראל בשיטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב. ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן. ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' ב'ישראל". כתב רבנו בחיי: "ויחל העם לזנות – עשה קדושתו חול... שהרי הגדור מעריות נקרא קדוש והזונה היפך ממנו".

עם ישראל חיללו את מעלתם הקדושה במעשי זימה, כפי שנראה בהמשך. כיצד אירע שישראל נכשלו בחטאים כה חמורים, כעריות ועבודה זרה, והלוא זה עתה שיבח בלעם את ישראל על מידת הצניעות שהצטיינו בה, וכן שבחם על כך שאין בישראל עובדי עבודה זרה, "לא הִבִּיט אֵן בְּעֵקֶב וְלֹא רָאָה עֵמֶל בְּיִשְׂרָאֵל" (במדבר כג, יא)?

וכן כתב רש"י: "לזנות אל בנות מואב – על ידי עצת בלעם..."

וביאר הרא"ם (רבי אליהו מזרחי, ממפרשי רש"י) את דבריו: "הוצרך לומר 'על ידי עצת בלעם', מפני שהכתוב העיד על ישראל שכל ימיהם לא נכשלו בעריות, אפילו במצרים, שהיו שטופי זימה... הכי פירושו: על ידי עצתו, שיעץ אותן האופן שבו יוכלו לפתות את ישראל, אף על פי שהיו פרושין מן העריות".

ישראל מצד עצמם קדושים ורחוקים מענייני עריות, אך בלעם יעץ למואבים כיצד לפתות את ישראל באופן מתוחכם כך שיצליחו להכשילם.

הגמרא בסנהדרין (קו ע"א) מתארת כיצד פעלה עצת בלעם: "אמר להם [בלעם]: אלקיהם של אלו שונא זימה הוא, והם מתאווים לכלי פשתן, בוא ואשיאך עצה: עשה להן קלעים, והושיב בהן זונות, זקנה מבחוזין וילדה מבפנים, וימכרו להן כלי פשתן... וצרצורי [נאדות] של יין עמוני מונח אצלך, ועדיין לא נאסר יין של נכרים. אמרה לו: רצונך שתשתה כוס של יין? כיון שתשתה בער בו [יצר הרע]. אמר לה: השמיעי לי. הוציאה יראתה מתוך חיקה, אמרה לו: עבוד לזה! אמר לה: הלא יהודי אני! אמרה לו: ומה איכפת לך, כלום מבקשים ממך אלא פיעור [אין במעשה זה דבר, שכן בכך מבזה אתה את הפסל] והוא אינו יודע שעבודתה בכך [הוא חושב שהוא מבזה את הפסל, אבל למעשה זו דרך עבודתו]..."

בלעם יעץ למואבים לשלוח את בנותיהם בחוסר צניעות להתרועע עם ישראל דרך קשרי מסחר וכך לפתותם אט אט.

עבירה גוררת עבירה

כתב הספורנו: "וַיִּחַל הָעַם לְזִנוּת – תחילת עניינם לא היה לעבוד עבודה זרה כלל אבל היה לזנות בלבד. אמנם קרה להם כמו שהעידה התורה כשאסרה להתחתן באומות, כאמרו (שמות לד, טו) – טו: וַיִּקְרָא לָהֶם וַאֲכַלְתֶּם מִזִּבְחֹהוּ. וְלִקְחֶתֶם מִבְּנֹתָיו וְגו' וְהִזְנוּ אֶת בְּנֵיךְ אַחֲרַי אֱלֹהֵיהֶן. וַיֹּאכַל הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְאֱלֹהֵיהֶן – שכך דרכו של יצר הרע לצאת מרעה אל רעה, כמו שהעידו רבותינו ז"ל".

בעקבות הנפילה בחטא הזנות נגררו ישראל לחטוא גם בעבודה זרה, כפי שאומרים חז"ל במסכת אבות (פ"ד, מ"ב): "עבירה גוררת עבירה".

אם כן, במזימה מתוכננת ומתוחכמת, הצליחו המואבים להשפיע על ישראל ולהכשיל אט אט בחטאים חמורים של זנות ועבודה זרה.

כאשר אדם "מרשה לעצמו" להתרפות מעט בקיום המצוות ואפילו במצוה אחת, הדבר עלול לגרום להתדרדרות כללית שלו בעבודת ה', מכיון ש"עבירה גוררת עבירה".

נאמר בהמשך הפסוק: "וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעֹר"

בפסוק ב נאמר שהחוטאים היו "הָעַם" ואילו כאן מוזכרים "יִשְׂרָאֵל".

המלבי"ם מבאר שהחטא התפתח בהדרגה: תחילה חטא רק "הָעַם", כלומר פשוטי העם אשר רק התקרבו לעבודת הפעור, ו"אחר כך הוסיפו סרה עד שנצמדו לבעל פעור. ולא לבד העם, שהם ההמונים, [אלא] שגם מאנשי המעלה שנקראים בשם 'יִשְׂרָאֵל', ואז 'וַיִּחַר אֵף ה' בִּישְׂרָאֵל'".
וכתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעֹר – שנמשך לבבם לעבודה זו באמת".

אט אט נמשכו גם חשובי העם אל העבירה עד כדי כך שנצמדו לעבודת הפעור - לא רק במעשיהם אלא גם בליבם.

נאמר בהמשך הפסוק: "וַיִּחַר אֵף ה' בִּישְׂרָאֵל"

כתב רש"י: "שלח בהם מגפה".

וביאר הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "ולא כתיב פעולת המגיפה, אלא הדבר מובן מאליו דחמת מלך ה' צבאות מלאכי מות...".
המעשים החמורים גורמים לחרון אף ה' וממילא פורצת בעם מגיפה קשה.

מבט לתלמיד

לא נאריך בהסבר על אופן עבודת בעל פעור ואופן נפילתם של ישראל בחטא, די בכך שנסביר שהמזימה היתה מתוככמת ומכוונת לגרום לישראל להיכשל בחטא עם בנות מואב, ובלעם הצליח במזימתו מפני שהביאם לכך בערמה ובהדרגה.

ענישת החוטאים

נאמר בפסוק ד: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח אֶת כָּל רְאֵשֵׁי הָעַם וְהוֹקַע אוֹתָם לְה' נֶגֶד הַשָּׁמַיִם וַיֵּשֶׁב

חֲרוֹן אֵף ה' מִישְׂרָאֵל"

כתב רש"י: "קח את כל ראשי העם – לשפוט את העובדים לפעור. והוקע אותם – את העובדים".
משה נצטווה לאסוף את ראשי העם כדי שיקימו בתי דין רבים וידונו את החוטאים.

מבט למורה

נאמר במדרש תנחומא (בלק יט): "רבי יודן אמר: ראשי העם תלה, על שלא מהו... רבי נחמיה אומר: לא תלה, אלא אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, הושיב להם ראשי הסנהדראות ויהיו דנין כל מי שהלך לפעור...".

חז"ל נחלקו את מי נצטוו משה להוקיע - את ראשי העם, על שלא מיחו, או את החוטאים עצמם. אנו הלכנו בדרכו של רש"י שפירש כדעה השניה במדרש - שנצטוו להעמיד בתי דין לדון את החוטאים, כי דעה זו מתיישבת יותר על לב התלמידים.

כתב רש"י: "והוקע - היא תליה... ושם תליה מפורשת בעבודה זרה בסקילה, וכל הנסקלין נתליין". דינם של עובדי הפעור היה בסקילה ולאחר סקילתם הוקיעום, כלומר תלו אותם על עץ ליום אחד, כנאמר בחומש דברים (כא, כב-כג): "וְכִי יִהְיֶה בְּאִישׁ חֲטָא מְשַׁפֵּט מוֹת וְהוֹמַת, וְתָלִית אֹתוֹ עַל עֵץ. לֹא תִלֵּין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַיּוֹם הַהוּא...".

כתב רש"י: "נגד השמש - לעיני כל".

רבנו בחיי מפרש: "שיתקדש השם בפרהסיא, כמו שחיללוהו בפרהסיא".

וכתב הספורנו: "שיראו העם ולא ימהו, ובוהו כופר להם על שלא מיחו בפושעים".

לא די בכך שידונו בסתר את החוטאים. מכיון שהחטא היה בפרהסיא והעם לא מחה בחוטאים, נדרש כעת תהליך תשובה ציבורי, ולכן יש לדון את החוטאים לעיני כל ובכך העם כולו יהיה שותף בתשובה.

מעשה זמרי וקנאותו של פינחס (פסוקים ו-ט)

נאמר בפסוק ו: "והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בכים פתח אהל מועד"

בתחילת פרשת פינחס (פסוקים יד-טו בפרקנו) מתבררת זהותם של האיש והמדינית: "ישם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעני. ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור ראש אמות בית אב במדין הוא".

אמנם עצת בלעם נאמרה לבלק מלך מואב, ומפורש (בפסוק א) שנכשלו בבנות מואב ולא בבנות מדין, "ויחל העם לזנות אל בנות מואב", עם זאת גם מדין היו שותפים פעילים במזימה זו ושלחו את בנותיהם להכשיל את ישראל - ובראשן את בת המלך. כפי שכתב רש"י (בפסוק טז): "שהפקירו בנותיהם לזנות, כדי להטעותכם אחר פעור".

בעוד ראשי העם דנים את החוטאים ליד אוהל מועד, קם זמרי בן סלוא, נשיא שבט שמעון, והתריס בפני משה ובפני הסנהדרין היושבים לצדו והתקרב עם המדינית.

הגמרא בסנהדרין (פב ע"א) מתארת את נסיבות מעשהו של זמרי: "הלך שבטו של שמעון אצל זמרי בן סלוא, אמרו לו: הן דנין דיני נפשות ואתה יושב ושוקק? מה עשה, עמד וקיבץ כ"ד אלף מישראל והלך אצל כזבי... תפשה בבלוריתה והביאה אצל משה. אמר לו: בן עמרם, זו אסורה או מותרת? ואם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך?".

וכתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "לעיני משה – כל כך העז הרשע, עד שלא נחת [ירא] מגדולת משה, ולא בוש מרבים ושלומי אמוני עדת בני ישראל. 'והמה בכים' – גם אבד הרגש החמלה וצערן של גדולי ישראל".

מלבד חומרת המעשה עצמו, זמרי נהג בעזות ובהתרסה חמורה כלפי משה וגדולי ישראל.

כתב רש"י: "והמה בכים – ...געו כולם בבכיה".

רבים מהעם הצטערו וסלדו ממעשהו של זמרי, אולם לא ידעו כיצד נכון להגיב.

קנאות פינחס

נאמר בפסוקים ז-ח: "וַיֵּרָא פִּינְחָס בֶּן אֱלֶעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן וַיִּקָּם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֶמֶחַ בְּיָדוֹ. וַיָּבֵא אַחַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הַקֶּבֶה וַיִּדְקַר אֶת שְׁנֵיהֶם אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאִשָּׁה אֶל קֶבֶתָהּ וַתַּעֲצֵר הַמִּגְפָּה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

ליבו של פינחס היה מלא ברגשי קודש, ומתוך כך כשראה את המעשה החמור, הזדעזע עד עומק נשמתו, וכדברי הרצי"ה בשיחותיו (במדבר 373): "פינחס היה גדול בתורה, גאון וצדיק, והוא קם מתוך מקור התורה".

ובמקום אחר שם (326) כתב: "פינחס מזדעזע... אדם מישראל, מגזע אברהם יצחק ויעקב, מגזע אשר עמד על הר סיני – בכל חיוניותו וגופניותו, בעל בת אל נכר!".

כתב רש"י: "וַיֵּרָא פִּינְחָס – ראה מעשה ונזכר הלכה, אמר לו למשה: מקובלני ממך, הבעל ארמית קנאין פוגעין בו. אמר לו: קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא [משל: קורא האיגרת הוא יהיה השליח ליישמה; כיון שאתה הצעת את הרעיון, עליך להוציאו לפועל]".

פינחס מזכיר בפני משה את ההלכה שהוא עצמו לימד - שבמקרה חמור כזה, בו יהודי בועל גויה ופוגע בקדושת ישראל, אף שאין לו דין מיתה בבית דין, מי שמקנא לה' רשאי לפגוע בו.

מדוע משה לא הורה בעצמו לקנא לשם ה' ולהרוג את זמרי, כפי שעשה פינחס?

כתב המלבי"ם: "...והנה אף שנאמר שלא נעלם מהם הא דהבועל ארמית קנאים פוגעים בו, בכל זאת לא יכלו לפגוע בו רק בשעת מעשה וגם אין מורין כן לשואל, כמו שכתב הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה יב, ה), ואם היה זמרי מקדים את עצמו והורג את הבא להורגו, פטור, ועל כן לא ידעו מה לעשות, בשגם שפחדו משבט שמעון שחזקו ידי זמרי נשיאם".

אמנם גדולי ישראל, ומשה בראשם, ידעו גם הם הלכה זו, אך חששו להרוג את זמרי משום שהתנאים לפעולה זו אינם פשוטים, וכן הדבר היה כרוך בסכנה מצד שבט שמעון שתמכו בזמרי. פינחס, שידע הלכה זו, היה מוכן למסור את נפשו עבור כבוד ה' ועבור כבודם וקדושתם של ישראל, ועל אף המורכבות - קם לקנא לשם ה' ולהרוג את זמרי.

כתב רש"י: "אל הקָּבָה - אל האהל. אל קָּבָתָהּ - ...כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחינם הרגם. והרבה ניסים נעשו לו..."

נסביר באופן כללי, שלאחר שזמרי נכנס עם המדינית לאוהל כדי לחטוא איתה בזנות, נכנס פינחס אחריהם והרג אותם ברומח שבידו.

הניסים שמזכיר רש"י בדבריו מובאים בגמרא **בסנהדרין** (פב ע"ב) **ובתרגום יונתן** בפסוק זה (בגמרא מוזכרים שישה ניסים ובתרגום מוזכרים שנים עשר!). ניסים אלה מורים על הסיוע האלקי לפינחס ועל רצון ה' במעשהו, כפי שכותב המהר"ל בפירוש **גור אריה** על רש"י: "אחר שהרבה ניסים היו נעשים לו, היה נראה כי מאת ה' היתה זאת".

לא נתעכב על לימוד הניסים, מכיון שהם עוסקים בפרטי המעשה של פינחס, וכן מפני שדרכנו למעט בהזכרת ניסים שאינם מפורשים בפסוקים.

קנאות מתוך תורה

בתחילת פרשת פינחס (פסוק יא בפרקנו), מכנה ה' את מעשהו של פינחס כ'קנאה': "פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֵת קִנְאָתִי בְּתוֹכְכֶם..."

מידת ה'קנאה' מוכרת לנו כמידה מגונה, אם כן מדוע ה' משבח את פינחס על קנאתו?

כתב **הפלא יועץ** (ערך קנאה): "...ויש עוד מין קנאה אחרת שהיא טובה עד מאד, לקנאות קנאת ה' צבאות, לשבר מלתעות רשע ולהקים דגל התורה... לפי רוב האהבה..."

הקנאה הטובה היא כאשר האדם נדחף מתוך אהבת ה' גדולה לפעול כנגד מעשי רשע. כאשר הקנאה באה ממקום טהור ונקי מנגיעות אישיות, כפי שנלמד בהמשך, יש בכוחה להציל את העולם מן הרשעה ולחזק את התורה והקדושה.

כתב הנצי"ב **בשו"ת משיב דבר** (חלק א, סימן מד): "...והרי לוי ופינחס, שניהם קנאו על הזנות ומסרו נפשם על זה, והנה פינחס עלה בשביל זה לגרם המעלות ולוי גער בו אביו וכיוצא בזה הרבה, והוא משום שנדרש לזה דיוק רב לשקול הפעולה לפי הזמן והמקום, וגם בכמה דברים נדרש לדעת כללי התורה שאינם מבוארים כל כך, על כן אי אפשר להיות חסיד בזה האופן אלא אחר הגיון תורה..."

הנצי"ב מבחין בין קנאותו של לוי בן יעקב לקנאותו של פינחס בן אלעזר. שניהם קינאו על עוון זנות ושניהם עשו זאת במסירות נפש - ובכל זאת פינחס עלה ונתעלה במעשה זה ואילו לוי קיבל על כך גערה מאביו. וזאת, מפני שקנאות אמיתית נובעת מאהבת ה' גדולה ומידת חסידות מיוחדת,

ומכיוון שכך, היא דורשת שיקול דעת מרובה ובחינה מדוקדקת של התאמת פעולת הקנאה לזמן ולמקום בו היא מתבצעת.

מידת הקנאה חייבת להופיע מתוך טהרה מרובה - אך ורק לשם ה' ולא מתוך שום נטייה אחרת. וכך מדקדק הנצי"ב בפירושו **העמק דבר** (בפסוק יג): "ברית השלום מגיע לו... 'תחת אֲשֶׁר קָנָא לְאַלְהֵיו' - היה קצפו ורגזו אך לשם שמים..."

בסידור **עולת ראייה** (חלק א עמ' שצד) כתב מרן הרב קוק: "מה שקנאים פוגעים בו, הוא דווקא קנאים המכוונים בטהר הכוונה לשם שמים... הקב"ה יְחַסֵּף [את פינחס] והודיע לכל, שמטבעו של פינחס הוא כמטבע זקנו אהרן הכהן, הטוב ואהוב לכל, רודף השלום, ובוודאי רחוק מרציחה, והיה מעשהו זה נגד טבעו ורק לשם שמים..."

הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 326-329) מאריך בענין זה: "'הַעֲדָה' - זו הסנהדרין... הוא קם מתוך תורה, מתוך כח של תורה... יש קנאות מתוך העדה - מתוך תורה, ויש קנאות מתוך מידות רעות, מתוך ריתחה, כעסנות ושנאה. לכן היה צורך לברר את היסודות הנפשיים הפסיכולוגיים של קנאותו של פינחס... התורה מעידה: 'הֲנִי נִתֵּן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם'... יש קנאות של טהרה ותורה, ויש קנאות של רשעות שיסודה בשנאת הבריות... רק פינחס היה ראוי לכך. אם כי היו שם גדולים וקדושים, לא היה שם אחר הראוי לימצאה' זו של 'קנאין פוגעין בו'. רק בפינחס אנו נפגשים עם קנאות אמיתית לד', מתוך העדה, מתוך תורה."

הקנאות היא טובה אך ורק כאשר היא נקיה מכל נטיה של פרטיות או מידות רעות ונעשית רק לשם שמים.

כזאת היתה קנאותו של פינחס - קנאות טהורה הנובעת אך ורק מאהבת ה' ומאהבת ישראל. פינחס ראה את הפרצה הגדולה שמחולל זמרי בקדושת ישראל, את חילול השם ואת המגיפה הקשה שמשתוללת בעם בשל החוטאים, ומתוך כך קם והרג את זמרי ואת המדינית. בזכות פעולתו של פינחס נעצרה המגיפה, כפי שמפורש לפנינו (בפסוק יא): "פִּינְחָס בֶּן אֱלֶעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וְלֹא כָלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי". וכתב אור החיים **הקדוש** שם: "...שלא יחשוב שה' השיב את חמתו בלא אמצעות זכות... לכן הודיע ה' כי פינחס הוא שהיה סיבה להשיב חמתו... ולא מעצמה שְׂבָה". בעצירת המגיפה, כמו גם בניסים שנעשו לפינחס, ניכרת טהרת קנאותו הרצויה בעיני ה'.

נאמר **בפסוק ט**: "וַיְהִי הַמָּתִים בְּמִגְפָּה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף"

במגיפה זו מתו המונים מישראל.

כתב **רבנו בחיי**: "ומה שנפלו מישראל במקום הזה כך, ובעוון העגל לא נפלו אלא כשלשת אלפי איש, ששם לא היה כי אם עבודה זרה, אבל בכאן זנות ועבודה זרה ובזוי קדושתן של ישראל לזנות עם העכו"ם".

הכמות האדירה של המתים במגיפה מעמידה אותנו על חומרת המעשים שבעטיים היא באה :

א. זנות - מעשה חמור כשלעצמו.

ב. עבודה זרה - עבודת בעל פעור.

ג. חילול כבודם וקדושתם של ישראל בכך שזנו עם גויות.

מעשים אלה יחד עולים בחומרתם אפילו על חטא העגל, עם כל משמעותו הקשה לשעתו ולדורות.

רעיונות מרכזיים בפרק כה

(פסוקים א-ט)

החטא בשיטים ועונשם של החוטאים:

- **חומרת חטא עריות** - כאשר ישראל חוטאים בעריות הם מחללים את קדושתם. ישראל מטבעם קדושים ורחוקים מעריות, אך בשיטים התאמצו הגויים להכשילם באופן מתוחכם.
- **עבירה גוררת עבירה** - מתוך רפיון בשמירת גדרי הצניעות הגיעו ישראל לידי עבודה זרה.
- **חומרת חטא בפרהסיא** - כאשר חטא מתבצע בפרהסיא, באופן ציבורי, גם התשובה עליו צריכה להיעשות בפרהסיא ובציבור.

מעשה זמרי וקנאותו של פינחס:

- **מעלת הקנאה לדבר ה'** - הפוגע בקדושת ישראל ובוועל גויה - המקנאים לה' רשאים להורגו. דין זה תלוי בתנאים שונים ואין להורות למישהו לבצעו, אולם אם מתעורר לכך מעצמו מתוך קנאה לה' - רשות ואף מצוה בידו.
- **מסירות הנפש של פינחס** - ה' סייע בידו ואף חולל ניסים עבורו. עצירת המגיפה מעידה על רצון ה' במעשהו של פינחס.
- **סייגי הקנאות** - יש מקום לקנאות רק כשהיא נובעת מגדלות בתורה ובאה מתוך אהבת ה' ולא מתוך עצבנות ומידות רעות.
- **חומרתן של זנות, עבודה זרה ופגיעה בקדושת ישראל** - חומרת עוונות אל ניכרת בכמות הרבה של המתים במגיפה שפרצה בעטיין.

סיכום פרשת בלק

פרשתנו יוצאת דופן ושונה משאר פרשיות התורה. בכל התורה למדים אנו על עם ישראל תוך פגישה עם המאורעות העוברים עליו או דרך דבר ה' עם משה. בפרשתנו עם ישראל כלל אינו שותף למתרחש ודברי ה' אינם נאמרים למשה רבנו, אך עם זאת, דווקא כאן התבררה לנו דמותו של עם ישראל בצורה מהותית ועמוקה.

רצונם של בלק ובלעם להיאבק בישראל ללא כל סיבה רציונלית גילה לנו על ייחודם של ישראל, שבגללו מתנגדות אליו האומות. בהמשך חשפו בפנינו ברכות בלעם עושר רב של יסודות הנוגעים למהותם של ישראל.

בפרשתנו הופיעה ניגודיות חריפה. מחד, התוודענו לרשעותם של בלק ובלעם, הזוממים לכלות את ישראל ללא כל סיבה, ולאישיותו השפלה של בלעם, בעל העין הרעה, הגאווה והתאוה. ומאידך, נפגשו עם חסד ה' אשר הפך את הקללה לברכה, ומפיו של בלעם למדנו על מעלותיהם של ישראל, הרחוקים כל כך מרשעות זו.

בברכה הראשונה למדנו על כך שלישראל שורשים איתנים, שהם עם ה' ואינם ככל העמים ולכן לא ניתן למנותם, וכן למדנו על היותם ישרים.

בברכה השנייה ראינו כי ישראל רחוקים מן החטא ותמיד ה' רוצה בהם וקרוב אליהם. קרבת ה' לישראל התבטאה ביציאת מצרים וממשיכה להופיע בנבואה המלווה את ישראל, שאינם נזקקים לניחוש וקסמים, ובגבורתם הצבאית המיוחדת - שביסודה עומדת הגבורה הרוחנית.

הברכה השלישית הפגישה אותנו עם ערכי היסוד של האומה: צניעותם של ישראל; מעלת בתי המדרש, בתי הכנסת, המשכן ובתי המקדש, שהם מוקדי קרבת האלקים בישראל; הצלחת מלכות ישראל בניצחונה על הגויים; השמירה האלקית על ישראל בארצם.

אפילו בלעם, כשהתעלה להיפגש עם קדושתם של ישראל, התפלל להיות חלק ממצאיות מיוחדת זו: **"תַּנְמוֹת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתֵהִי אַחֲרֵיתִי כְּמֵהוּ"** (במדבר כג, י).

כחוט השני הופיעה לאורכה של הפרשה אהבת ה' לישראל - אשר בתחילה אסר על בלעם ללכת עם שליחי בלק ובהמשך הרשה לו ללכת איתם אך לא הניח לו לקלל את ישראל, הכריח אותו לברכס ואף שינה את סדרי הנהגת העולם ולא כעס אפילו רגע, מתוך אהבתו לישראל.

ניגודיות נוספת הופיעה בסוף הפרשה, כאשר אל מול ישראל הקדושים התייצבו בנות מואב ומדין אשר ניסו - ואף הצליחו - להכשילם בטומאת עריות ועבודה זרה.

לעומת החוטאים שנכשלו, קם פינחס במסירות נפש מתוך העדה, מתוך קנאה לדבר ה' ולקדושתם של ישראל, ובמעשה קנאותו עצר את המגיפה. בכך לימד פינחס את עם ישראל לדורותיו מה ערכה של קדושת ישראל ועד כמה חמורה הבגידה בקדושה זו.

בעקבות מעשה פינחס למדנו מהי קנאות אמיתית וטהורה, הרצויה בעיני ה' ומביאה כפרה וברכת שלום.